

Leiden-Delft-Erasmus
Universities

DILEMMA'S VAN DIVERSITEIT

DIVERSITEITSBELEID
EN -PRAKTIJK

8 interviews | 16 experts | Blinde vlekken & zere plekken | Inzicht & inspiratie

Universiteit
Leiden

TU Delft

Erasmus
University
Rotterdam

TU Delft OPEN
Publishing

55 regenboogzebrapaden

In het kader van het diversiteitsbeleid plaatsten gemeenten regenboogbankjes en -kunstwerken en legden ze regenboogzebrapaden aan. Er zijn zo'n 55 regenboogzebrapaden in Nederland. Het eerste Nederlandse permanente regenboogzebrapad verscheen in 2013 in Utrecht. Gemeenten willen ermee benadrukken dat ze een regenboogbeleid voeren en aandacht hebben voor acceptatie van seksuele, sekse- en genderdiversiteit. De zebrapaden worden ook wel breder geduid: als een symbool voor brede inclusie en protest tegen alle vormen van discriminatie.

Kritiek op de regenboogzebrapaden is soms dat ze niet verder gaan dan virtuele signalling: gedrag bedoeld om sociale goedkeuring te krijgen zonder actie te ondernemen, en zonder dus discriminatie werkelijk aan te pakken. De regenboogzebrapaden moeten regelmatig opnieuw worden opgeverfd, merendeels omdat ze door gebruik afslijten en gedeeltelijk omdat ze vernield worden. Mensen die bezwaar maken tegen de regenboogzebrapaden menen dat er te veel aandacht gaat naar acceptatie van seksuele, sekse- en genderdiversiteit, en gebruiken frequent de frase dat 'het onderwerp hen door de strot wordt geduwd'. De zebrapaden en discussie erover raakt aan de bredere discussie over diversiteitsbeleid.

Inhoud

#Inleiding	6
<i>Dilemma's van diversiteit: beleid en praktijk</i>	
Suzan Abozyid, Lara Fizaine, Kay Mars, Marlou Schrover, Lieke van der Veer, Eline Westra	
#1 Migratiebeleid	20
<i>'Het gaat langzaam, maar kennis sijpelt toch door'</i>	
Marlou Schrover (emeritus-hoogleraar Economische en Sociale Geschiedenis aan de Universiteit Leiden) en Ira van der Zaal (teamleider Strategie en Verbinding bij het Ministerie van Justitie en Veiligheid)	
#2 Oudere migranten	26
<i>'Je hoeft de taal niet te spreken, als mensen jouw empathie maar voelen'</i>	
Nina Conkova (beleidsonderzoeker bij de Provincie Utrecht en Leyden Academy on Vitality and Ageing) en Kadriye Sahin-Ozogul (welzijns- en activiteitenbegeleider van cultuursensitieve dagbesteding bij MIJ)	
#3 Cultuursensitieve zorg	32
<i>'Bied ruimte aan de wijsheden, rituelen en tradities'</i>	
Lara Fizaine (promovendus bij Leyden Academy on Vitality and Ageing, NIDI en Erasmus Universiteit Rotterdam) en Thérèse Nleng (landelijk coördinator bij Netwerk NOOM: Netwerk voor Organisaties van Oudere Migranten)	
#4 Doelgroepenbeleid	38
<i>'Als we investeren in elkaar leren kennen, kan samenleven zo mooi zijn'</i>	
Carla Delgado Swiatkowski (projectleider bij Landelijk Samenwerkingsverband van Actieve Bewoners) en Lieke van der Veer (postdoctoraal onderzoeker bij Urban Studies aan de TU Delft)	

#5 Rechtvaardig integratiebeleid **44**

‘Net als in de koloniale tijd zien we andere groepen als inferieur’

Raphaël Boon (projectleider diversiteit, inclusie en gelijkwaardigheid bij de Gemeente Leiden) en Suzan Abozyid (promovendus bij het Instituut voor Geschiedenis van de Universiteit Leiden)

#6 Eenoudergezinnen **52**

‘Beleid en praktijk gaan al decennia langs elkaar heen’

Bram Hodes (beleidsmedewerker bij Stichting 1ouderpunt) en Eline Westra (postdoctoraal onderzoeker bij het Instituut voor Geschiedenis van de Universiteit Leiden)

#7 Sport **58**

Sport verbreedert? Soms juist niet

Agnes Elling (clusterhoofd en senior onderzoeker bij het Mulier Instituut) en Kay Mars (promovendus aan de Erasmus Universiteit Rotterdam)

#8 Queer community **64**

‘Het verhaal van één queer-migrant vertelt soms meer dan statistiek’

Debbie Helaha (coördinator Diversiteit & Inclusie aan de Hogeschool Leiden) en Andrew Shield (universitair docent economische en sociale geschiedenis aan de Universiteit Leiden)

Verder lezen, luisteren en kijken **71**

Colofon **75**

#INLEIDING

Dilemma's *van diversiteit:* **beleid en praktijk**

Foto: Merlin Daleman

Leandro Fornerino (rechts) in actie met zijn sportmaatje bij woonzorgcentrum Vitalis Berckelhof, bij de Sociale Sportschool in Eindhoven. Bron: *Deze sportschool combineert bejaardengym met hippe bootcamp*, Trouw, 3 april 2026.

In dit white paper zetten we uiteen hoe diversiteitsbeleid in de praktijk vorm krijgt. Hoe, door wie en voor wie wordt dat beleid gemaakt? Welke problemen worden er gedefinieerd en door wie, en wat wordt voorgesteld als de oplossing? Door Suzan Abozyid,

Lara Fizaine, Kay Mars, Marlou Schrover, Lieke van der Veer, Eline Westra

In Nederland wordt het debat over verschillen in de samenleving op scherpe toon gevoerd. Sommige bestuurders spreken positief over een 'superdiverse samenleving' en baseren daar hun beleid op. Rechtse politieke partijen benadrukken hun streven naar een homogener Nederland en behalen met die boodschap electoraal succes. Deze debatten roepen fundamentele vragen op over de betekenis van diversiteit en over wie de macht heeft om invulling te geven aan dit concept.

Vier observaties uit onderzoek en praktijk

Dit boek presenteert acht dubbelinterviews met mensen die als onderzoeker aan universiteiten of onderzoeksinstituten werken, mensen die beleid maken of uitvoeren, en met mensen die beleid beïnvloeden door zich te organiseren en protesteren.¹ De gesprekspartners zijn in meer of mindere mate betrokken bij het project Dilemma's of Doing Diversity.² In dit project werken mensen uit verschillende wetenschappelijke disciplines – historici, sociologen, antropologen, demografen en bestuurskundigen – samen met mensen uit beleid en praktijk. Hieronder presenteren we in vogelvlucht vier observaties over het werkveld van diversiteitsbeleid die stoelen op onze onderzoeksbevindingen en vooral op wat mensen die dicht bij de praktijk staan ons de afgelopen jaren hebben verteld en hebben laten zien. Voor meer informatie over onze projectpartners en publicaties, waarin een uitgebreidere onderbouwing staat van wat we hier zeggen, verwijzen we naar onze website.³

1. Kennisinfrastructuur

Dit project gaat over beleid dat wordt gemaakt door mensen die bij overheden werken op internationaal, nationaal en lokaal niveau. Een groot deel van dat beleid wordt uitgevoerd door gemeenten, die daarin vaak samenwerken met maatschappelijke partners. Wanneer het gaat om diversiteitsbeleid, dan kunnen beleidsuitvoerders terugvallen op expertise en netwerken van die partners. Bij integratie en huisvesting van nieuwkomers, bijvoorbeeld, is dat kennis die onder meer wordt aangedragen door VluchtelingenWerk, Nidos, scholen, woningbouwverenigingen, de VNG (Vereniging van Nederlandse Gemeenten) en tal van kleinere maatschappelijke organisaties. Voor sommige vraagstukken zijn ook werkgevers, arbeidsbureaus en uitzendbureaus belangrijk. Tal van organisaties worden betrokken in het bereiken van beleidsdoelen.

Chaos en geweld

Binnen gemeenten zelf is er een jarenlange expertise opgebouwd in het werken met maatschappelijke partners. Ook pogen gemeenten om bewoners te betrekken door inspraakavonden en burgerfora te organiseren. Ondanks gemeentelijke expertise hierin gaat het soms mis. Rechtsextremistische partijen creëren chaos, bedreigen ambtenaren en gebruiken gewelddadige middelen. De inspraak wordt te laat georganiseerd. Mensen die ver buiten de gemeente wonen, menen dat ze ook recht op inspraak hebben, of dat inspraak betekent dat zij hun zin krijgen. De inspraakavond krijgt de vorm van een toespraakavond, waarin alleen informatie wordt gegeven, maar niet geluisterd. Met klachten, bijvoorbeeld over slechte verlichting, wordt niets gedaan en sommige klachten (bijvoorbeeld over losse stoeptegels en valrisico's) worden als niet-relevant ter zijde geschoven. Dat voedt de frustratie van mensen die zich niet gehoord voelen. Gemeenten hebben wel een 'draaiboek' voor inspraak, maar dat lijkt niet altijd (goed) gebruikt te worden. Ambtenaren hebben bovendien weinig middelen – mensen, kennis, geld, tijd – en moeten veel ballen tegelijk in de lucht houden.

Roulatie, bezuinigingen en neoliberale prestatie-indicatoren

Op gemeentelijk niveau wordt ingezet op het opbouwen van een brede expertise van beleidsambtenaren. In de praktijk betekent dit dat beleidsambtenaren rouleren tussen afdelingen. Dat maakt het opbouwen van diepgravende kennis en het behouden van contacten met organisaties lastig. Gemeenten zijn bovendien in de afgelopen decennia geconfronteerd met bezuinigingsmaatregelen. Die maatregelen hebben onder meer geleid tot kortlopende subsidies voor maatschappelijke organisaties en tot markt-georiënteerde aanbestedingsstructuren. Organisaties krijgen hierdoor alleen nog subsidie voor geïsoleerde activiteiten en ze moeten herhaaldelijk financiering aanvragen wat veel tijd en energie kost. Ze kunnen geen

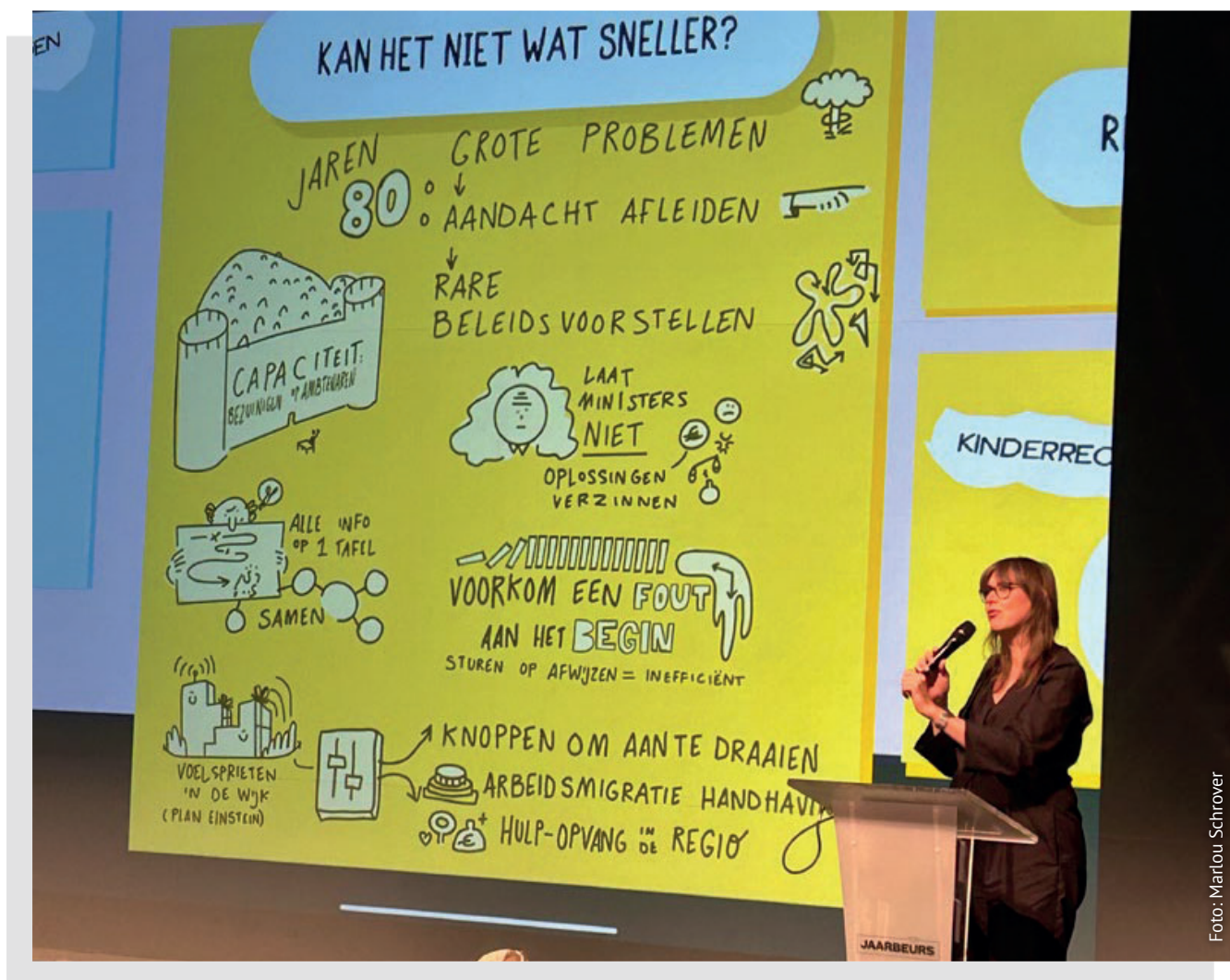

Foto: Martou Schrover

Op het VNG-congres van Migratie tot Participatie in 2025 werden uitkomsten van het DiDi-project gepresenteerd, samen met medewerkers van de gemeente Utrecht en VluchtelingenWerk Nederland. Cartoontekenaar Ymke Wieringa legde de uitkomst van deze presentatie vast.

langdurige plannings maken en zijn gebonden aan neoliberale prestatie-indicatoren. Het aanvragen van financiering is zo ingewikkeld geworden dat er bemiddelaars nodig zijn voor het indienen van een aanvraag.⁴ Initiatieven op lokaal niveau verdwijnen of stranden met regelmaat.

‘Sociale cohesie’ versterken, maar wat is dat eigenlijk?

Door het roulatiesysteem en gebrek aan tijd is het ook voor onderzoekers soms moeilijk om duurzame contacten op te bouwen met mensen uit de beleidspraktijk. Inzichten uit wetenschappelijk onderzoek dringen daarnaast slechts beperkt door in die beleidspraktijk. Een voorbeeld zijn inzichten ten aanzien van ‘sociale cohesie’. Het versterken van ‘sociale cohesie’ is vaak impliciet of expliciet het doel van diversiteitsbeleid. Dat concept wordt

echter zelden scherp gedefinieerd.⁵ Het wordt in beleid meestal met een positieve connotatie gebruikt, gevolgd door een beschrijving van wat er verloren zou zijn gegaan.⁶ De opmars van de nadruk op 'sociale cohesie' in beleid begon in de jaren 1980, toen de economische crisis leidde tot werkloosheid en bezuinigingen. 'Buurtgenoten' en familieleden moesten de steun geven die de overheid niet meer gaf, en sociale cohesie was daarbij zowel basis als gevolg van die steun.⁷ Maar in de wetenschap is er veel kritiek op het begrip 'sociale cohesie' juist omdat het moeilijk definieerbaar en meetbaar is. Ook leidt sociale cohesie regelmatig tot uitsluiting, zoals dat bijvoorbeeld gebeurde in Leidsche Rijn.⁸ De kritiek sijpelt slechts langzaam door in beleid.

Begrippen met kleefkracht

De 'kleefkracht' van sommige begrippen blijkt groot: beleidsmakers en -uitvoerders blijken soms tientallen jaren vast te houden aan wetenschappelijk inmiddels bekritiseerde of achterhaalde concepten of ideeën. Een voorbeeld van een idee met kleefkracht is de koppeling die de Amerikaanse socioloog Robert Putnam in 1995 maakte tussen sociale cohesie en diversiteit: te veel diversiteit zou volgens hem leiden tot vermindering van sociale cohesie.⁹ 'Te veel,' 'diversiteit' en 'sociale cohesie' werden niet duidelijk gedefinieerd. Uit later onderzoek bleek dat de koppeling 'meer diversiteit, minder sociale cohesie' ook niet klopte.¹⁰ Die weerlegging vond nauwelijks weerklank in diversiteitsbeleid.¹¹

Kloof tussen onderzoek en beleid

Beleidsmakers werken vaak met kennismakelaars en kennisbanken. Maar slechts weinig uitkomsten van sociaalwetenschappelijk en geesteswetenschappelijk onderzoek dringen tot die kennismakelaars en -banken door. Het gat tussen wetenschappelijk onderzoek en beleid blijft hierdoor bestaan, terwijl er veel nuttige en genuanceerde inzichten over uitsluiting en ongelijkheid in de samenleving uit onderzoek zijn gekomen.

In de loop van ons project hebben we de oorzaken van deze kloof onderzocht. Beleidswerk blijkt in de praktijk vaak gereduceerd tot het meten van 'impact', zelfs op een terrein als diversiteit, waar dit nauwelijks mogelijk is. Op een beleidsterrein als diversiteit en inclusie, waar nog veel politiek werk te doen is, wordt wetenschappelijk onderzoek al snel als politiek gevoelig gezien. Zelfs publicaties in het Nederlands, die geschreven zijn voor een breed publiek worden weinig gelezen.¹² Het is belangrijk te benadrukken dat academici niet altijd hapklare antwoorden bieden of willen bieden. Zij vinden nuance belangrijk en hechten eraan te kijken naar welke waarden die ten grondslag liggen aan politieke keuzes. Beleidsmakers moeten echter een evenwicht vinden tussen wetenschappelijke inzichten en het opstellen

van politiek haalbaar beleid.¹³ Waar wetenschappers benadrukken welke mogelijke keuzes er zijn, proberen beleidsmakers in te schatten wat politiek haalbaar is: wijs en haalbaar liggen soms ver uit elkaar, zoals naar voren komt in dit boek in het tweegesprek tussen Marlou Schrover en Ira van der Zaal.

Weinig historisch besef

Wat ons ook opviel is het geringe historische besef wanneer het gaat om beleid. Oud (en gefaald) beleid wordt regelmatig opnieuw voorgesteld of ingevoerd, zonder reflectie op eerder beleid en de uitkomsten daarvan. Diversiteitsbeleid is geenszins nieuw. Het bestaat al meer dan dertig jaar onder deze naam, en daarvoor bestond het onder andere namen. Ook racisme is geen nieuw verschijnsel: het vormde de basis voor het kolonialisme en werkt nog altijd door in beleid.¹⁴ Dat wordt veelal niet erkend of gezien.

2. Het termentheater

In beleid worden geregeld nieuwe termen geïntroduceerd die soms opvallend snel doordringen in het politieke en publieke domein. Er is sprake van een 'termentheater'. Wanneer een term gepolitiseerd raakt, wordt die vervangen door een nieuwe. Gedeeltelijk is het termentheater het gevolg van wetenschappers die hun stempel willen drukken op een debat, en gedeeltelijk is het een poging van beleidsmakers en -uitvoerders om hun beleid te legitimeren. Rechtse en rechts-populistische groepen munten nieuwe termen zoals 'diversiteitsdwang' of 'inclusiemoeheid' met het doel diversiteitsbeleid juist te delegitimeren en het als een 'linkse hobby' neer te zetten of als 'woke'.¹⁵

Een voorbeeld van een idee dat snel doordrong in Nederlandse beleid is Steven Vertovec's 'superdiversiteit'.¹⁶ Het punt van deze Amerikaanse antropoloog was dat samenlevingen steeds diverser werden. Critici wezen erop dat Vertovec diversiteit binnen migrantengroepen in het verleden – zoals gastarbeiders of (post)koloniale migranten – negeerde, maar die kritiek vond weinig weerklink.¹⁷

Superdiversiteit, superingewikkeld

'Superdiversiteit' is populair in beleidskringen, maar lijkt tegelijkertijd in de praktijk bepaalde fundamentele aannames over de samenstelling van de Nederlandse bevolking niet aan te tasten. Uit het tweegesprek tussen Nina Conkova en Kadriye Sahin-Ozogul blijkt dat verschillen binnen migrantenpopulaties ook nu worden genegeerd, en dat de Nederlandse samenleving nog altijd vaak als homogeen wordt neergezet. Superdivers wordt in de praktijk bovendien gelijkgesteld aan superingewikkeld. Dat leidt tot een soort verlamd nietsdoen, tot het terugbrengen van diversiteitsbeleid tot het

Schotelantennes – een teken van verminderde sociale cohesie of van nieuwe verbindingen? Het is maar aan wie je het vraagt en wat je vraagt. Bron: Gemeentearchief Zaanstad, 2002

jaarlijkse hijsen van een ‘coming out’-vlag,¹⁸ tot een het delegeren van taken aan commerciële partijen,¹⁹ en tot een open deur voor rechtspopulisme.²⁰

Ook het idee van de ‘majority-minority’ (meerderheid-minderheid) vond snelle ingang in Nederlands beleid. Oorspronkelijk werd die term gemunt in een koloniale context: de originele bevolking werd verdreven of vermoord door mensen die kwamen in het kader van het koloniale project.²¹ De term werd later – tamelijk kritiekloos en zonder aandacht voor machtsverschillen – overgezet naar Nederlandse steden van nu. Voor drie grote Nederlandse steden geldt dat alle mensen met een migratie-achtergrond (mensen die zelf zijn gemigreerd of die een of meer ouders hebben die zijn gemigreerd – een definitie die op zichzelf bekritiseerd kan worden) bij elkaar opgeteld een iets groter percentage van de stadsbevolking vormen dan de mensen zonder migratie-achtergrond. ‘Majority-minority’ wordt soms voorgesteld als een neutrale demografische beschrijvende term. Daarbij wordt het sterke onderliggend idee van verdringing plus het idee dat de groep die vervangen wordt een homogene groep vormt, genegeerd.

Intersectionaliteit

Waar sommige begrippen heel snel doordrongen in beleid gold dat niet voor ‘intersectionaliteit’, dat in de jaren 1980 werd geïntroduceerd door de Amerikaanse ‘critical race’ wetenschapper Kimberlé Crenshaw. Het werd door onderzoekers overgenomen in de Nederlandse context.²² Met ‘intersectionaliteit’ wordt bedoeld dat moet worden gekeken naar de snijvlakken van categorieën identiteit en macht, zoals gender, klasse, religie, etniciteit, seksualiteit, leeftijd en beperking.²³ Mensen vallen niet in één categorie, maar in meerderen tegelijk en kunnen daardoor meervoudig uitgesloten en gediscrimineerd worden. Een oude arme zwarte vrouw heeft bijvoorbeeld een andere maatschappelijke positie dan een jonge rijke witte man, waardoor de toegang tot macht en kansen er voor haar anders uit kunnen zien dan voor hem.

Ondanks dat wetenschappers het potentieel van intersectioneel werken en denken hebben aangetoond – zo kan het marginalisering op een veel complexere en completere manier vatten – wordt het maar beperkt gebruikt in de praktijk.²⁴ Als het wel wordt gebruikt, wordt het vaak onvolledig toegepast. Er wordt bijvoorbeeld alleen gekeken naar gender en etniciteit. Of het wordt ingezet om iemands identiteitskenmerken te duiden (of tellen) en niet om maatschappelijke ongelijkheden te bestrijden.²⁵ Beperking, als categorie, staat in beleid veelal totaal los van de overige categorieën. Klasse wordt als categorie merendeels genegeerd.

3. Meten, weten, vergeten

Overheden willen graag weten wat de uitkomsten van hun beleid zijn. In de praktijk blijkt het heel moeilijk om maatstaven te creëren om effecten van beleid te meten. Nieuw beleid wordt echter wel gestoeld op het idee dat eerder beleid heeft gefaald. Hoe gegevens worden verzameld, wie ze verzamelt, waarom ze worden verzameld en welke categorieën worden gebruikt: dat heeft allemaal gevolgen voor wat als succesvol beleid wordt gezien. Het heeft ook directe gevolgen voor het vormgeven van beleid in de toekomst.

Overheden en semi-overheidsinstellingen lijken een voorkeur te hebben voor het verzamelen van kwantitatieve gegevens, die beleid zouden moeten legitimeren, vooraf of achteraf. Kwantitatieve gegevens lijken ook nodig voor de generalisering van beleid. Zoals wordt opgemerkt in het tweegesprek tussen Eline Westra en Bram Hodes werken gemeenten en beleidsmakers graag met lijsten, categorieën en statistieken, maar hebben ze moeite met nuance en veranderende levensomstandigheden.

Wat is nu het probleem?

Gegevens verzamelen is onderdeel van het problematiseren van onderwerpen. Logischerwijs is dat gekoppeld aan de probleemdefinitie. In het tweegesprek tussen Lara Fizaine en Thérèse Nleng wordt geïllustreerd wat het belang is van het vaststellen van wat het probleem is voordat gegevens worden verzameld. Is het probleem dat mensen geen Nederlands spreken of is het probleem dat de zorg niet kan om gaan met mensen die geen Nederlands spreken? Moeten we inventariseren hoeveel zorgvragers geen Nederlands spreken of hoeveel zorgverleners daar een probleem mee hebben? Goedbedoelde pogingen door de minister voor Wonen, Wijken en Integratie Ella Vogelaar (PvdA) in 2007-2008 om de leefbaarheid in bepaalde buurten in kaart te laten brengen en vervolgens te verbeteren, leidden tot een negatieve stereotypering van die wijken ondanks de introductie van de termen als 'krachtwijken' en 'prachtwijken'.²⁶

Foto: Rob Bogaerts, nummer: 2.24.01.05 / 933-1182.

In het hedendaagse debat worden verschillen tussen migranten in het verleden vaak genegeerd. Op de foto: Negen Salvadoraanse vakbondsleiders en hun gezinnen vragen politiek asiel in Nederland in 1984. Bron: Nationaal Archief Collectie Anefo, 16-10-1984

Tegelijkertijd geldt, als er geen gegevens worden verzameld over bijvoorbeeld racisme, er ook geen racisme lijkt te zijn. Dat is problematisch. Echter, als er alleen gegevens worden verzameld zonder dat daar iets mee wordt gedaan is het effect van het verzamelen nihil. In 1997 verscheen de eerste landelijke racisme-monitor. Die werd gevolgd door rapportages in de jaren erna en door aanvullende monitoren die zich richtten op andere vormen van discriminatie (zoals op basis van seksualiteit) of op discriminatie op het lokale niveau. De schier eindeloze reeks aan gegevens over racisme en andere vormen van discriminatie hebben niet geleid tot een afname; we zien eerder een toename en normalisering.

4. De ‘iedereen idee-fixe’

In beleid is er soms sprake van, wat wij noemen, een ‘iedereen idee-fixe’: pogingen om beleid voor iedereen te maken. Op lokaal niveau is een groot aantal diversiteitscharters geschreven waarin veelvuldig zinnen voorkomen als ‘iedereen doet mee’, ‘gelijke kansen voor iedereen’ in de ‘meedoen-samenleving’, ‘een welkom thuis voor iedereen’, en een plaats ‘waar iedereen kan meedoen en zichzelf kan zijn’.²⁷ De voornemens in de charters zijn oprecht, maar de plannen maken vaak niet duidelijk hoe je ‘iedereen’ bereikt, terwijl er tussen mensen verschillen en fundamentele machtsongelijkheden bestaan.²⁸ Na enige tijd treedt er een ‘inzakmoment’ op, waarbij mensen zich van de ‘iedereen idee-fixe’ afkeren, omdat een groot deel van bevolking klaarblijkelijk niet onder ‘iedereen’ valt of geen zin heeft in een activiteit voor ‘iedereen’. Mensen die in de praktijk werken, voeren aan dat ‘diversiteit’ niet ‘leuk’ hoeft te zijn, en dat beleid op dit punt mag schuren. Diversiteit gaat ook over discriminatie en uitsluiting.

Doelgroepenbeleid afgeschaft

Wat vaak ‘doelengroepenbeleid’ wordt genoemd is formeel afgeschaft. Dit hield in dat er voor specifieke vormen van marginalisering beleid was. ‘We doen geen doelengroepenbeleid meer’ is onderdeel van de ‘iedereen idee-fixe’. In de praktijk blijkt het moeilijk om aan sociale rechtvaardigheid te werken zonder duidelijk te mogen maken voor wie je dat doet. Ook komen veel maatschappelijke organisaties voort uit gemarginaliseerde groepen, die dan door overheden doelengroepen worden genoemd. Enerzijds wordt zelf-organisatie positief genoemd door beleidsmakers, maar anderzijds krijgen organisaties, die worden gezien als werkend voor een specifieke groep, moeilijk subsidie omdat ze niet open staan voor ‘iedereen’.

In het tweegesprek tussen Lieke van der Veer en Carla Delgado Swiatkowski wordt erop gewezen dat organisaties geen subsidie krijgen met als argument dat het initiatief mensen opsluit in ‘een soort etnische box’, terwijl de overheid diversiteit wil bevorderen. Beleid en praktijk liggen hier ver uit

elkaar. ‘Generiek’ beleid is voor iedereen, is de regel, maar – zoals opgemerkt in het tweegesprek tussen Kay Mars en Agnes Elling – het risico is dat je daardoor niet meer ziet wie er tegen extra drempels aanloopt. Dat betekent dat beleid óf te generiek wordt en ongelijkheid uit beeld laat verdwijnen, of zo specifiek dat mensen worden vastgezet in stereotype categorieën. Het naar de achtergrond schuiven van groepen heeft ook als risico dat de stem van minderheden verdwijnt, terwijl – zoals wordt opgemerkt in het tweegesprek tussen Suzan Abozyid en Raphaël Boon – meerstemmigheid belangrijk is voor de werking van de democratie. In het tweegesprek tussen Andrew Shield en Debbie Helaha wordt in dat kader gevraagd ‘hoe tolerant ben je ten aanzien van de intoleranten?’ Meerstemmigheid is goed, maar er zijn grenzen zoals die gesteld worden door artikel 1 van de Grondwet.

Uitnodiging om potentieel en bereidheid beter te benutten

Ons project en dit white paper heten ‘Dilemma’s van Diversiteit’. Aan de hand van vier observaties bieden we handvatten om met deze dilemma’s om te gaan. Die observaties betreffen gaten in kennisinfrastructuur (hoe), termen (waarover), meten (wat, waarom en waartoe) en doelgroepen (voor wie). Het bruikbare kennispotentieel en de mogelijkheden tot samenwerking met wetenschappers in de sociale en geesteswetenschappen zijn groter dan beleidsmakers inschatten.

Dit white paper is een uitnodiging aan beleidsmakers om potentieel en bereidheid beter te benutten, maar zonder academici te vragen op de stoel van de beleidsmakers te gaan zitten. Het is tegelijkertijd ook een aanmoediging voor wetenschappers om proactief op beleidsmakers af te stappen. Academici zouden minder actief moeten zijn in het lanceren van nieuwe termen en beleidsmakers zouden kritischer moeten zijn in het overnemen van termen. Meten en tellen zijn geen neutrale activiteiten en ze leiden niet per se tot actie. Gegevens leiden niet automatisch tot concrete of bedoelde praktijken. Tot slot doen we een oproep om stil te staan bij de kennis en ervaring van praktijkwerkers. De inzichten van mensen die het dicht bij de praktijk staan, blijken ook het dichtst bij nuances en dilemma’s te staan die wetenschappers aanwijzen.

Referenties

- 1 Voor een voorbeeld van pogingen tot beleidswijziging zie: Massimo Jonker en Marlou Schrover, 'I want to marry her, but I won't': civil society protest against a migrant marriage income bar in the Netherlands (1984)', *JMH* 10 (2024) 223–246; Jamel Buhari, Andrew Shield, Laurian Kuipers en Marlou Schrover, 'Sexuality and asylum: progress and ambivalence in the Netherlands, 1979–1986', *JMH* 11 (2025) 229–257.
- 2 NWO heeft subsidie gegeven voor dit project: NWA.1389.20.002.
- 3 Op onze website staan links naar publicaties en verslagen van bijeenkomsten.
<https://www.diversiteitbeleid.nl/>
- 4 Maria Schiller et al., 'Brokerage in urban networks on diversity and inclusion: the case of Rotterdam', *Cities* 135 (January 2023) 1–12; Lieke van der Veer, 'Activism is a means to connect things: brokerage as world-making against competitive tendering in newcomer support', *Urban Planning* 9 (2024) 1–18.
- 5 Voor een uitgebreide onderbouwing met literatuurverwijzingen zie: Marlou Schrover, 'Diversiteitsbeleid in de praktijk. Een historische benadering en een blik op de toekomst', *Bestuurskunde* (34) 1 (2025) 24–32.
- 6 Zie ook: Marlou Schrover, *Sociale cohesie, solidariteit en diversiteit* Diesoratie uitgesproken tijdens de 448ste dies natalis van de Universiteit Leiden op woensdag 8 februari 2023 <https://www.medewerkers.universiteit leiden.nl/binaries/content/assets/algemeen/plechtigheden/dies-2023/diesrede-schrover---totaal.pdf>
- 7 Zie literatuurverwijzingen in Schrover, 'Diversiteitsbeleid' en Schrover, *Sociale cohesie, solidariteit en diversiteit*.
- 8 <https://www.rtvutrecht.nl/video/cb49e36509/interview-met-weggepest-homostel-leidsche-rijn>
- 9 Robert D. Putnam, 'Bowling alone: America's declining social capital', *Journal of Democracy* 6:1 (1995) 65–78.
- 10 Zie literatuurverwijzingen in Schrover, 'Diversiteitsbeleid'; Schrover, *Sociale cohesie, solidariteit en diversiteit*.
- 11 <https://www.buurtwijjs.nl/content/over-robert-putnam>; <https://www.binnenlandsbestuur.nl/sociaal/hoe-groter-de-etnische-diversiteit-amsterdamse-buurtten-hoe-kleiner-het-vertrouwen-van>; <https://www.socialevraagstukken.nl/wat-zegt-het-wrr-rapport-nu-echt-over-sociale-cohesie-in-diverse-buurtten/> Karien Dekker en Gideon Bolt, Social cohesion in post-war estates in the Netherlands: differences between socioeconomic and ethnic groups', *Urban studies* 42 (2005) 2447–2470; Reinout Kleinhans, 'A glass half empty or half full? On the perceived gap between urban geography research and Dutch urban restructuring policy', *International Journal of Housing* (2012) 299–314; Lieke van der Veer, 'Too diverse and not diverse enough: how 'generic' categories reconfigure whiteness in the Dutch welfare landscape', *Ethnos*. Onlinefirst.

- 12 Blogpost NieuwWij 'Suzan Abozyid plaatst diversiteitbeleid in perspectief', Januari 2024; Gesprek van Nina Conkova met Marlou Schrover over sociale cohesie als probleem 'Sociale cohesie: samenhang in de samenleving of zoiets?' 10 November 2023 <https://www.nieuwwij.nl/interview/marlou-schrover-over-sociale-cohesie-als-probleem/> *Nieuw Wij* Zie ook: Marlou Schrover, 'Feminationalisme en hoe vrouwen belangrijk werden in het maatschappelijke debat over migratie en integratie', *TSEG* 17 (1) (2020) 97-122; Marlou Schrover, 'Gelukzoekers, vluchtelingen, asielzoekers – het zijn allemaal mensen op zoek naar een beetje geluk. Waarom heten ze zo verschillend?', *BLIND!* 42 (2016) <https://ziedaar.nl/editie-42/gelukzoekers-vluchtelingen-asielzoekers/>; Marlou Schrover, 'De moeizame relatie tussen migratie en huisvesting sinds 1945: een historische vogelvlucht', in: Reinout Kleinhans, Mark van Ostaijen en Kimberly Seibel, *De migratiesamenleving. Migratie en diversiteit als gordiaanse knoop* (Den Haag 2022) 18-28.
- 13 Kay Mars en Maria Schiller, 'Between inclusion and restriction: how paternalism shapes policy discretion on women-only swimming in The Hague, the Netherlands', *International Journal of Sport Policy and Politics* (2026) 1–20.
- 14 Lieke van der Veer, "Everything is just done away with now": contentious practices of scalar brokerage motivated by narratives of welfare nostalgia in postcolonial Rotterdam', *American Anthropologist* 128 (1) (2025) 108-119; Suzan Abozyid en Liesbeth Rosen Jacobson (forthcoming), 'Civilising the 'uncivilised': class, race, and the creation of policies for maladjusted 'repatriates' in the Netherlands'.
- 15 Joris Veerbeek en Coen van de Ven, 'De betekenis van 'links' in het publieke debat', *De Groene Amsterdammer* 4 december 2024 <https://www.groene.nl/artikel/de-betekenis-van-links-in-het-publieke-debat>.
- 16 Steven Vertovec, 'Talking around super-Diversity', *Ethnic and Racial Studies* 42 (1) (2019) 125–139.
- 17 Marlou Schrover, 'Superdiversity from a historical perspective', in: Fran Meissner, Nando Sigona en Steven Vertovec (eds), *The Oxford handbook of superdiversity* (Oxford 2022) 1-20.
- 18 Lieke van der Veer, 'Disavowal and space: the aesthetics of postcolonial activism and LHBTQIA+-advocacy', *Environment and Planning C*. Online first.
- 19 Lieke van der Veer, 'The political economy of unredeemable social debt: superexploiting the labour and networks of refugees who aspire to "give back"', *Anthropological Theory* 26 (1) (2025) 76-98; Elina Jonitz, Lieke van der Veer, Peter Scholten en Maria Schiller, 'Between active citizenship and exploitation: understanding exhaustion and disposability in un(der)paid and low-paid labor by refugees in the Netherlands', *Ethnic and Racial Studies*. Online first (2026).
- 20 Lieke van der Veer, 'Performing "professionalism" in grassroots refugee support: bureaucratization, cultures of neoliberalism, and anti-migrant hostility', *PoLAR: Political and Legal Anthropology Review* 49 (1) (2025) 1-11.

- 21 Juairn Gest, 'Majority minority: a comparative historical analysis of political responses to demographic transformation', *Journal of Ethnic and Migration Studies* 47 (16) (2021) 3701–3728; Marina Lazëri en Marcel Coenders, 'Dutch national identity in a majority-minority context: when the dominant group becomes a local minority', *Journal of Ethnic and Migration Studies* 49 (9) (2023) 2129–2153.
- 22 Maayke Botman, Nancy Jouwe en Gloria Wekker, *Caleidoscopische visies: de zwarte, migranten- en vluchtelingen-vrouwenbeweging in Nederland* (Zutphen: hernieuwde uitgave 2024).
- 23 Kimberlé Crenshaw, 'Demarginalizing the intersection of race and sex: a black feminist critique of antidiscrimination doctrine, feminist theory, and antiracist politics', *University of Chicago Legal Forum* 1 (8) (1989) 139–167.
- 24 Voor een voorbeeld van hoe intersectioneel perspectief op beleid nuttig is zie: Marijke van Faassen en Marlou Schrover, 'A 'sunny destination' for minority groups? Dutch emigration 1945–1965', *JMH* 11 (2025) 380-418.
- 25 Botman, Jouwe en Wekker, *Caleidoscopische visies*, 26-27.
- 26 Karine Wittebrood en Matthieu Permentier, *Wonen, wijken en interventies. Krachtwijkenbeleid in perspectief* (Den Haag 2011).
- 27 Zie bijvoorbeeld: <https://zwolle.bestuurlijkeinformatie.nl/Agenda/Document/0edb36ac-548e-45e7-aa20-e628c3cb5821?documentId=7962f74b-5617-4ccc-bcac-09d158e43677&agendaltemId=56d52fd8-d26b-47f9-a360-94423008f081>; <https://www.almere.nl/zorg-en-welzijn/diversiteit-en-inclusie#:~:text=We%20willen%20dat%20in%20Almere,doet%20mee%20aan%20de%20maatschappij>; https://www.hoogeveen.nl/fileadmin/hoogeveen/PDF/Beleid/Sociale_structuurvisie.pdf; <https://socialeagenda.drenthe.nl/sociale-agenda/>; <https://ris.delft.nl/wp-content/uploads/2022/06/Coalitieakkoord-Samen-werken-aan-Delft.pdf>; <https://vng.nl/sites/default/files/2021-11/programma-leiden-inclusief-def-in-pdf-zonder-contactgegevens.pdf>
- 28 Lieke van der Veer, 'I really am a connector: enactments of relational authority by 'bridge builders' in Rotterdam', *Social Analysis* 69 (2025) 86-106.

#1 MIGRATIEBELEID

‘Het gaat *langzaam*, maar *kennis* *sijpelt* toch door’

MARLOU SCHROVER

Universiteit Leiden en Erasmus
Universiteit Rotterdam

IRA VAN DER ZAAL

Ministerie van Justitie
en Veiligheid

Ira van der Zaal werkt bij het Ministerie van Justitie en Veiligheid met haar kennisteam aan het onderbouwen van migratiebeleid met feiten en cijfers. Net als historicus Marlou Schrover, gespecialiseerd in migratie en diversiteit, probeert ze kennis leidend te maken in beleid. Door Rianne Lindhout

Wat doet uw team Strategie en verbinding?

Ira van der Zaal: 'We verzamelen, duiden en delen kennis met beleidsambtenaren. Wij helpen beleid te onderbouwen met feiten en cijfers uit wetenschappelijk onderzoek. We volgen wetenschappelijke ontwikkelingen en kunnen onderzoeken aanvragen via het WODC (Wetenschappelijk Onderzoek- en Datacentrum of Kennisinstituut voor de rechtsstaat, red.). Ook kunnen we adviezen vragen aan de Adviesraad Migratie. En met het instituut Clingendael werken we samen in een kennis-portaal met informatie uit bijvoorbeeld literatuurstudies en met cijfers over huisvesting van migranten. Het is vervolgens aan de beleidscollega's hoe ze die kennis inzetten.'

Waarom zou een beleidsambtenaar een beleidsadvies niet op dit soort kennis baseren?

Van der Zaal: 'Het is geen onwil. De beleidsadviseurs werken in een politieke en dynamische werkelijkheid. Omstandigheden kunnen snel veranderen. Soms is de juiste kennis niet voorhanden en is er ook geen tijd om gedegen onderzoek te doen, want dat heeft nu eenmaal tijd nodig. Maar onze collega's maken zo veel mogelijk gebruik van onze kennis.'

Marlou Schrover: 'Ik ben voorzitter van de WODC-commissie die beweegredenen onderzoekt van Oekraïners om wel of niet terug te gaan naar hun thuisland. Op basis van literatuur kun je een lijstje maken: bijvoorbeeld gezondheid, leeftijd, verblijfsduur, gezinssituatie en de situatie in het thuisland bepalen of iemand terug wil. De Donbas is verwoest en de kinderen zitten hier op school, dus waarschijnlijk gaat zeventig procent niet terug. Maar dat is een boodschap die politiek gevoelig ligt.'

Jurist Ira van der Zaal is teamleider Strategie en Verbinding bij het Ministerie van Justitie en Veiligheid. Haar team verbindt beleid en (wetenschappelijke) kennis en volgt migratietrends en -ontwikkelingen. Ze was ook acht jaar lang beleidsadviseur migratie.

**‘Terugkeer-
premies
werkten niet.
Verbazing-
wekkend dat
ze opnieuw
worden
voorgesteld’**

Komt u dan in een lastige spagaat tussen feiten en politiek?

Van der Zaal: ‘Wij censureren onszelf niet, maar denken natuurlijk na over politieke wensen en afspraken die in het coalitieakkoord zijn gemaakt. Beleidsadviseurs stellen maatregelen voor, met elk hun eigen voor- en nadelen. Het is een vooruitgang dat beleidsadviezen binnen het Rijk tegenwoordig openbaar zijn.’

Schrover: ‘Als historicus mis ik bij bewindspersonen nog weleens het historisch besef. Er wordt gesproken over het bevorderen van terugkeer van asielzoekers door premies te geven. PvdA-staatssecretaris Aad Kosto probeerde dat ook eind jaren 1980, begin jaren 1990. Het werkte niet. Daar moet je toch van leren? Het is verbazingwekkend dat het opnieuw wordt voorgesteld.’

Kunt u een voorbeeld geven hoe een beleidsadvies tot stand komt?

Van der Zaal: ‘Vanuit onze kennisrol werken we steeds vaker met scenario’s. Dat kan met een zogeheten archetypisch scenario. Stel je een X- en een Y-as voor met daarop twee grote onzekerheden geplot, bijvoorbeeld de (on)veiligheidssituatie in een land en de (hoge of lage) verblijfsintentie van vluchtelingen uit dat land.

‘In de vier kwadranten zie je dan vier mogelijke toekomsten: bijvoorbeeld het herkomstland blijft onveilig en weinig mensen hebben de intentie om terug te gaan. Of het land wordt veilig, maar de vluchtelingen willen toch liever niet terug. Aan de hand van dit scenario kunnen beleidsadviseurs maatregelen en handelingsperspectieven bedenken ter voorbereiding op de vier of in elk geval de meest waarschijnlijke toekomsten. Soms kom je dan ook zogeheten no-regret-maatregelen op het spoor. Dat zijn maatregelen die voor alle of meerdere scenario’s nuttig zijn en geen nadelige effecten hebben.’

Is het mogelijk om de toekomst te voorspellen door jezelf de toekomst voor te stellen? Schrover: 'Scenario's zijn er deels om draagvlak en consensus te bereiken. In het verleden bleken ze vaak niet zo reëel, daarom ben ik wat kritisch op het maken van deze scenario's waarin heel wat tijd en menskracht gaat zitten. Op basis van ervaringen en literatuur weten we welke factoren belangrijk zijn. Uiterste scenario's zijn niet zo waarschijnlijk.'

Vluchtelingen uit onder meer Iran demonstreren in 1985 tegen hun uitzetting. De overheid meent dat hun land van herkomst niet langer onveilig is. De demonstranten dragen maskers omdat ze bang zijn voor vervolging bij terugkeer. Het is een voorbeeld van een herhaling van zetten in beleid. Recent is ook voorgesteld om vluchtelingen terug te sturen als hun land niet langer als onveilig wordt gezien. Bron: Nationaal Archief, collectie Anefo, 23-4-1985

Marlou Schrover is emeritus-hoogleraar Economische en Sociale Geschiedenis aan de Universiteit Leiden, met speciale belangstelling voor migratie en diversiteit en de relatie tussen media en beleid. Daarnaast is zij LDE-hoogleraar bij de Erasmus Universiteit Rotterdam en leidt ze het NWA-project [Dilemma's of Doing Diversity](#).

‘De Tweede Kamer houdt steeds vaker briefings met experts’

Hoe kijkt u aan tegen de politieke werkelijkheid rond migratie?

Schrover: ‘Het is mij een doorn in het oog dat het steeds over asiel gaat, terwijl dat maar een klein deel van alle immigratie is. Het beeld wordt geschetst dat asielzoekers de oorzaak zijn van veel problemen in de samenleving, denk aan het tekort aan woningen. Maar die zijn niet ineens opgelost als de asielinstroom naar nul zou gaan.

‘Het blijft me verbazen. In de Eerste Kamer is een heel leger aan experts op bezoek geweest. De IND (Immigratie- en Naturalisatiedienst, red.) benadrukt keer op keer dat een twee-statusstelsel voor vluchtelingen - ofwel gevlucht voor oorlog of natuurgeweld ofwel persoonlijk vervolgd vanwege bijvoorbeeld seksuele oriëntatie of activisme - niet werkbaar is. Er wordt niet naar geluisterd, ook D66 en CDA willen het invoeren.’

Binnen het ministerie en in de media: elk in uw eigen rol probeert u kennis leidend te maken in het beleid.

Frustrerend? Marlou Schrover: ‘Mijn drive is wel dat ik hoop dat ze luisteren. In de partijprogramma's van 2023 ging het bij migratie voornamelijk over asiel. In de programma's van 2025 was al veel meer belangstelling voor arbeidsmigratie. In het partijprogramma van GroenLinks-PvdA, nu Pro, kwamen de adviezen van de [Commissie Roemer](#) en van de FNV over misstanden rond arbeidsmigratie terug. Mooi, dacht ik, ze hebben het gezien!’

Van der Zaal: ‘De Tweede Kamer houdt ook steeds vaker briefings met experts. Het gaat langzaam, maar ik zie een doorsijpeleffect’. Schrover: ‘Ik heb weleens in een fact-check-groepje gezeten bij een verkiezingsdebat. We moesten meteen roepen als een uitspraak niet klopte. Zwaar werk! En ik mocht een lezing houden bij de JOVD. Goed om te zien dat zij buiten hun bubbel traden, al kun je niet verwachten dat één lezing alles verandert.’

‘Media hebben onevenredig veel aandacht voor het negatieve’

Het ziet er wel vaak uit alsof de politiek kennis mist of negeert. Weigeren politici het eerlijke verhaal te vertellen, uit angst voor de kiezer? Schrover: ‘Politici weten de cijfers wel. Vlak de rol van de media ook niet uit. Sinds de jaren negentig is de concurrentie in de media sterk toegenomen en na de moord op Pim Fortuyn in 2002 was er een verschuiving van experts, politici en beleidsmakers naar de man-in-de-straat die met net zo veel gezag iets mag zeggen. De typische vox-popjes zijn de echoput van rechts, omdat media inzetten op berichten die opvallen. Genuanceerde meningen blijven daardoor vaak onzichtbaar.’

Van der Zaal: ‘Media hebben onevenredig veel aandacht voor het negatieve.’ Schrover: ‘In het Brabantse Grave is besloten het asielzoekerscentrum tot 2055 open te houden, daar heeft maar één journalist over geschreven. Maar er staat een heel léger journalisten als mensen roepen: “AZC weg ermee.” Als ik in een praatprogramma optreed, zeggen de journalisten: “Leuk als er wat discussie is.” Maar die moet niet gaan over of het regent of niet, want de feiten staan vast. We kunnen wel een discussie hebben over meningen. Dat gaat in de media niet altijd goed.’

Was het vroeger beter, was Nederland ooit een gastvrij land? Schrover: ‘In 1945 leefden in Europa negen miljoen ontheemde mensen in voormalige concentratiekampen, vooral in Duitsland. Nederland kreeg het verzoek om mensen op te nemen. Maar er was woningnood en premier Drees vond Nederland met tien miljoen mensen vol. Uiteindelijk mochten er achtduizend mensen komen. Er kwamen er vierduizend en daarvan gingen er duizend weer terug naar de kampen omdat ze zich hier niet welkom voelden.’

‘In 1945 vond premier Drees Nederland ook vol’

#2 OUDERE MIGRANTEN

**‘Je hoeft *de taal*
niet te spreken,
als mensen
jouw empathie maar
voelen’**

NINA CONKOVA

Provincie Utrecht

KADRIYE
SAHIN-OZOGUL

Mij

Goede zorg voor oudere migranten beweegt zich in het spanningsveld tussen universele en cultuurspecifieke behoeften. Wie uitgaat van stereotypen op basis van afkomst, mist de persoon daarachter, zegt onderzoeker Nina Conkova. Tegelijk vereist cultuursensitieve zorg wél aandacht voor specifieke normen, waarden en gewoontes, weet zorgverlener Kadriye Sahin-Ozogul.

Door Meike Schipper

Wat is de fundamentele uitdaging in de zorg voor oudere migranten? Nina Conkova: 'Het zorgsysteem is best wel dichtgetimmerd. Het echt implementeren van cultuursensitieve zorg in het zorgstelsel, dat is een grote uitdaging. En het is nodig, want de mensen – met name gastarbeiders – die in de jaren '60-'70 naar Nederland kwamen, worden ouder en zorgbehoevend.'

'De vraag is op welke manier wij tegemoet kunnen komen aan de zorg die zij nodig hebben. Want er leven best wel wat stereotypen, terwijl er een enorme diversiteit is. De grootste aanname die mensen doen over de zorg voor oudere migranten is het idee dat deze mensen heel anders zijn dan mensen zonder migratieachtergrond. Iedereen wil zich gewoon gezien en gehoord voelen en goede zorg ontvangen, en dat naasten betrokken blijven.'

'De één eet met de hand, de ander ergert zich daar weer aan'

Waarom is cultuursensitieve zorg dan nodig? Kadriye Sahin-Ozogul: 'De culturen zijn heel anders, de normen en waarden zijn heel anders. Het vereist best veel kennis over wat je wel en niet kunt doen, als je wilt dat zorg geaccepteerd wordt. We hebben bijvoorbeeld een islamitisch woonzorgcentrum, waar vooral Turkse en Marokkaanse mensen met Alzheimer wonen. Toch is de begeleiding totaal anders. De één eet met de hand, de ander ergert zich daar weer aan. Je ziet dat de Turkse bewoners met een lepel en vork willen eten, terwijl

Nina Conkova is beleidsonderzoeker bij de Provincie Utrecht. Ze werkte voorheen als onderzoeker en programmeur op het vlak van culturele diversiteit bij Leyden Academy on Vitality and Ageing, waar ze nu een gast-aanstelling heeft. Ze onderzocht hoe ouder worden en diversiteit vormgeven aan welzijn, toegang tot zorg en sociale cohesie.

Surinaamse ouderen echt een mes willen. En je mag geen serviesgoed geven waar een scheurtje in zit. Ook al zijn ze dementerend, dat vergeten ze nooit.'

Conkova: 'Je kunt dat als zorgverlener niet allemaal weten. Taal is ook een groot probleem, want zorg is relationeel. Een ander probleem is racisme en discriminatie. Dat staat echt in de weg om ervoor te zorgen dat mensen zich gezien en gehoord voelen. Je hoeft de taal niet eens te spreken, als mensen jouw empathie maar voelen, voelen dat je aanwezig bent, dat je lief bent. Dat voelt een mens.'

Welke aannamen over oudere migranten kloppen nog meer niet? Conkova: 'Bijvoorbeeld dat oudere migranten met hun eigen groep willen zijn. In ons onderzoek zagen we veel mensen die zich eigenlijk prettiger voelen in een multicultureel gezelschap. Die zeggen: "Ik ben al vijftig, zestig jaar in Amsterdam; ik ken niks anders dan de multiculturele gemeenschap waar iedereen bij elkaar hoort." Er wordt ook vaak gesproken over "de oudere migrant" alsof het één groep is, maar er is een enorme diversiteit onder migrantenouderen.'

Is de zorg voor oudere migranten wel beter dan vroeger? Sahin-Ozogul: 'Ja, zo'n tien, vijftien jaar geleden waren er veel problemen met het stellen van de diagnose Alzheimer. Er werd bijvoorbeeld een plaatje getoond en gevraagd: is het een fiets of een scooter? Maar de cliënt weet niet wat een scooter is en heeft ook nooit op een fiets gezeten. Dat is heel cultuurspecifiek. Of er was een Turkse tolk, maar de cliënt komt uit een specifieke regio en kan helemaal niet verstaan wat de tolk zegt. Dat soort zaken zijn nu verbeterd.'

Kadriye Sahin-Ozogul is welzijns- en activiteitenbegeleider van cultuursensitieve dagbesteding bij MIJ, een organisatie voor thuiszorg en maatschappelijke ondersteuning in Rotterdam, de Drechtsteden en Amsterdam-Amstelland. Ze werkt vooral met ouderen met de ziekte van Alzheimer, die relatief vaak voorkomt onder migranten.

Conkova: 'Als je het tien jaar geleden had over zorg voor oudere migranten, dan wisten mensen niet waar je het over had. Het was echt sporadisch dat een oudere met een migratieachtergrond in de formele zorg terecht kwam. Tien

Hoe belangrijk is het dat verzorgenden Nederlands spreken? In 1964 werden verpleegsters geworven in de Filippijnen vanwege het tekort in de zorg in Nederland. Bron: Nationaal Archief Collectie Anefo, 30/10/1964

jaar geleden was het ook nog heel erg taboe om als migrant te zeggen: “Ik zou mijn moeder wel naar een verpleeghuis willen brengen.” Nu is dat taboe wel minder.’

Beïnvloeden afkomst en cultuur hoe makkelijk ouderen zorg accepteren? Sahin-Ozogul: ‘Bij Nederlandse gezinnen is het de standaard, kinderen krijgen van hun ouders mee: als het niet meer gaat, breng me naar het verpleeghuis. Maar bijvoorbeeld binnen de islam wordt het zorgen voor ouders gezien als een belangrijke morele en religieuze verplichting.’

Conkova: ‘Sommige mensen zijn opgegroeid in een culturele context waar verpleeghuizen gewoon niet bestaan. Ik kom uit Bulgarije, verpleeghuizen bestaan daar niet. Als je zoiets met je ouders zou doen, word je uitgesloten van de gemeenschap.’

Sahin-Ozogul: ‘Eigenlijk zijn de dementerende ouderen niet het probleem, maar we hebben veel problemen met mantelzorgers. Soms voelen ze heel veel verantwoordelijkheid of willen ze hun ouders niet “achterlaten”. Soms zijn er zes kinderen die allemaal

een andere mening hebben over de opname. Dan ontstaat er een discussie en aan het eind wordt besloten: we houden haar thuis, we regelen het onderling.'

Moet je dat cultuurverschil dan niet respecteren?

Sahin-Ozogul: 'Bij Alzheimer is dat moeilijk. Als iemand uiteindelijk echt zorg nodig heeft, is het eigenlijk al te laat. Dus bel ik toch af en toe of ga ik spontaan op huisbezoek.'

Conkova: 'Het is ook een stereotype dat oudere migranten volledig door familie verzorgd willen of kunnen worden, omdat ze toch grotere gezinnen hebben. Soms is familie helemaal niet zo betrokken, of niet in Nederland. Dus als je van dat stereotype uitgaat, ga je voorbij aan mensen die geen beschikbare familieleden hebben. In een onderzoek hebben we gevraagd wat mensen zelf wilden. Veel oudere migranten zeiden: "Wij willen onze kinderen eigenlijk niet belasten, maar niemand vraagt het ons. Ik begrijp dat zij ook een eigen leven hebben, eigen kinderen, een baan."

Foto: Katrien Mulder/Hollandse Hoogte/3051940

'Ik heb mijn ouders jaren geleden eens meegenomen naar een verpleeghuis'

Gymnastiek voor ouderen in 2002.

‘Je moet als zorgverlener eigenlijk stukken van jezelf achterlaten, en de patiënt ook’

Hoe kun je oudere migranten en hun familie beter voorbereiden op zorg in de toekomst?

Sahin-Ozogul: ‘Ik heb mijn ouders jaren geleden eens meegenomen naar een verpleeghuis om het te laten zien. Ze zeiden allebei: “Breng ons daar maar naartoe, als er iets gebeurt.” We geven ook voorlichtingen in moskeeën en mensen kunnen langskomen. Vaak zeggen ze: “Ik ben nog niet oud, ik kom niet.” Maar je moet juist nu komen, want het gaat om de toekomst. Je wilt met je gezonde geheugen die keuze kunnen maken.’

Conkova: ‘Ik denk dat je dat voor je pensioen eigenlijk al moet voorbereiden. We zouden beleid moeten maken om daarover verplicht een gesprek te voeren, als familie, of met de huisarts.’

Wat is er nog meer nodig om de zorg voor oudere migranten te verbeteren?

Conkova: ‘Bepaalde kennis over cultuur is noodzakelijk, maar het gaat er vooral om of de bereidheid er is om elkaar te respecteren en ruimte te geven aan eigen gewoonten en manieren van denken. En dat kan best wel ingewikkeld zijn, want dan moet je als zorgverlener eigenlijk stukken van jezelf kunnen achterlaten. En de patiënt zou dat ook moeten doen, om dichterbij elkaar te komen.’

Sahin-Ozogul: ‘Ja, je moet nooit met de cliënt in discussie gaan dat de Nederlandse mentaliteit nou eenmaal zo of zo is. Mijn succes is respecteren en accepteren. Ik ben zelf moslim, maar mijn Surinaamse groep heeft op vrijdag een ochtendzegen en zij willen dat ik daarbij zit. Als ze “amen” zeggen, dan kijken ze naar mij en knik ik met mijn hoofd. “Jullie geloven daarin, en ik respecteer dat.”

#3 CULTUURSENSITIEVE ZORG

‘Bied ruimte aan de *wijsheden*, *rituelen* en *tradities*’

LARA FIZAINE

Leyden Academy on
Vitality and Ageing

THÉRESE NLENG

Netwerk NOOM

Als ouderen binnen de zorg tradities en rituelen uit hun cultuur kunnen uiten en overdragen op de jongere generaties, brengt dat veel. Dat ziet Thérèse Nleng van het Netwerk van Organisaties van Oudere Migranten. Onderzoeker Lara Fizaine: ‘In het koloniale verleden werden rituelen en tradities niet geduld.’ Door Nynke van Spiegel

Wat betekent cultuurspecifieke zorg volgens jullie?

Thérèse Nleng: ‘Heel eenvoudig gezegd: als iemand met een andere culturele achtergrond bij de dokter komt en zegt:

“Ik heb pijn in mijn been”, dan kan het specifiek gaan over pijn in zijn kleine teen. Dat vergt doorvragen van een zorgverlener, en als dat niet gebeurt, ontstaan er misverstanden. Dat gaat om cultuurspecifieke taal en -context en daarvoor zou veel meer aandacht moeten zijn.’

Thérèse Nleng is landelijk coördinator bij Netwerk NOOM (Netwerk voor Organisaties van Oudere Migranten). Het netwerk werkt aan verbetering van de (inkomens)positie en het welzijn van de snelgroeiende en zeer diverse groep migrantenouderen in Nederland.

Lara Fizaine: ‘Ik noem het liever groep-specifieke zorg. Ik heb in mijn onderzoek veel gekeken naar het woord cultuur en hoe het soms problematisch kan zijn om het te gebruiken. Als je het over cultuur hebt, gaat het bijvoorbeeld over eetgewoonten of spirituele behoeften.

Lara Fizaine doet promotieonderzoek bij Leyden Academy on Vitality and Ageing naar diversiteitsbeleid en -praktijken in de ouderenzorg. Ze is ook gastonderzoeker aan het Nederlands Interdisciplinair Demografisch Instituut (NIDI) en de Erasmus Universiteit Rotterdam.

‘Bij patiënten met een migratieachtergrond gaat het om meer dan een zorgvraag vanuit hun culturele achtergrond. Het gaat om toegang tot de zorg, over systemen en structuren waarbinnen ze hun weg niet kunnen vinden, omdat ze bijvoorbeeld de taal niet spreken of niet weten waar ze hulp moeten vragen.

Of, andersom, het systeem kan zich niet aanpassen zodat het toegankelijk is voor deze groepen.’

Foto: J. van Eijk, 7000SPABB/91072 1957

Diversiteitsbeleid bestaat al heel lang, ook in de ouderenzorg. Op de foto Indische Nederlanders in een bejaardentehuis in 1957. Bron: Nationaal Archief, collectie Spaarnestad (05887), 1957

‘De oudere generatie noem ik altijd de stille dragers’

Is er hierbij verschil tussen de oude en jonge generaties?

Nleng: ‘De oudere generatie noem ik altijd de stille dragers. In de meeste culturen of gemeenschappen zie je terugkomen dat ouderen het lastig vinden om aan te geven dat ze last hebben van bepaalde symptomen. Ze willen de generaties onder hen niet tot last zijn. In tegenstelling tot de jongere generatie, de internetgeneratie, die al heeft opgezocht wat er aan de hand is voordat ze naar de huisarts stappen.’

‘De generatie daar tussen – van 35 tot 55 jaar – noemen wij de bruggeneratie. Zij spelen een heel andere rol. Aan de ene kant kennen zij de rituelen en tradities die die eerste generatie bij zich draagt, maar ze vinden het lastig om zich daartoe te verhouden, omdat ze zijn verwesterd. Dat speelt ook een rol bij hun mantelzorg. Ze dragen de zorg voor zowel hun ouders als hun kinderen en vormen vaak vanuit die rollen de brug naar het Nederlandse zorgsysteem.’

Welke rol zou je daarin kunnen spelen als zorgorganisatie?

Nleng: ‘Er is minimale ruimte voor de tradities en rituelen uit verschillende culturen in het reguliere zorgsysteem. Een enkele keer zijn er geestelijk verzorgers die daarin een rol kunnen spelen. Dat maakt het zwaar voor de bruggeneratie. Ze moeten continu de wensen van het reguliere zorgsysteem verbinden met de wensen en gevoelens van hun ouders. Er zou meer ruimte moeten komen voor die behoeften.’

‘In de zorg moet ruimte komen voor mensen die de taal niet kennen’

Fizaine: ‘Inderdaad. Er wordt heel veel verwacht van de mensen die zich wel kunnen aanpassen, zoals wat jij de bruggeneratie noemt, maar dat geldt bijvoorbeeld ook voor de oudere Surinaamse migranten, die jong Nederlands hebben geleerd en meer bekend zijn met wat we Nederlandse cultuur zouden noemen. Organisaties denken al snel dat ze voor deze groep niets hoeven te doen. Terwijl deze groep soms ook behoefte heeft aan bijvoorbeeld een ander type eten, een andere taal, andere muziek.’

Hoe zorg je dat in de behoeften van die verschillende groepen en generaties wordt voorzien?

Nleng: ‘De oplossing zit ook deels bij de gemeenschap zelf. Wij proberen vooral ruimte te bieden aan de eerste generatie om tradities en rituelen over te dragen in bijeenkomsten waar verschillende generaties samenkomen. Dat noemen we “Wijsheid zonder drempels”. Als die generatie die wijsheid niet overdraagt, merk je dat de bruggeneratie in een soort identiteitscrisis terechtkomt. Het is moeilijk voor hen om zich te verhouden tot wat ze vanuit voorvaderlijke lijnen is doorgegeven, terwijl ze midden in een maatschappij staan waar andere kaders gelden.

‘Bij de generatie daaronder, de jongeren, zie je een rusteloosheid die zich soms uit in agressief gedrag. We merken daarom dat grootouders en kleinkinderen een andere band met elkaar krijgen, waarin wijsheden en tradities bewuster worden overgedragen. Dus schroom als instelling niet om ruimte te bieden aan de wijsheden, rituelen en tradities die onlosmakelijk deel uitmaken van de identiteit van patiënten en hun familie.’

Maar je moet eerst weten welke behoeften er zijn.

Hoe kom je daar achter? Fizaine: ‘Ik deed veldwerk bij een dagbesteding voor ouderen met voornamelijk een Ghanese achtergrond, maar waar iedereen welkom is. Iedere dag, voordat de dagbesteding begint, is er een gratis inloopsprekkuur om hulp te krijgen, vooral met administratie rondom het aanvragen van de dagbesteding. Dat is een mooi voorbeeld hoe je in een behoefte kunt voorzien die bestaat bij verschillende groepen met een migratieachtergrond, maar bijvoorbeeld ook Nederlandse ouderen. Als je de taal niet goed spreekt, of je bent niet digitaal vaardig, is het namelijk veel werk om alleen al een Wmo-subsidie aan te vragen.’

‘Iedere dag is er een gratis inloopsprekkuur om hulp te krijgen’

‘Wij werken ook met wijsheids-gidsen als mentoren, zij staan midden in de gemeenschap’

Waar kun je nog meer oplossingen vinden? Fizaine:

‘We moeten in de zorg veel meer kijken naar de bron van het probleem, zoals de taal niet spreken, geen hulp willen of kunnen vragen, toegang tot zorg. En voor die specifieke groepen naar oplossingen kijken. Ik zou er zelfs voor willen pleiten dat de persoon die de taal niet kent niet als probleem wordt gezien. In de zorg moet ruimte komen voor mensen die de taal niet kennen. Dat is toch een andere benadering van het probleem.’

Nleng: ‘Wij doen veel onderzoek naar hoe we die hulpvragen kunnen ophalen vanuit bepaalde sleutelpersonen. Wij pleiten voor het onderscheiden van interculturele bruggenbouwers, mensen die de beleidsmatige kant van het zorgsysteem snappen, maar ook begrijpen wat de zorgbehoeften vanuit de migrantengemeenschappen zijn. Wij werken ook met wijsheids-gidsen, mensen die een mentorrol op zich nemen. Zij staan midden in de gemeenschap en weten precies wie welke symptomen heeft en wie niet naar de huisarts wil. Wanneer je als zorgverlener weet welke sleutelpersoon je nodig hebt, en in het zorgsysteem ruimte durft te maken voor deze rollen en hen op een gelijkwaardig niveau behandelt, denk ik dat je in verschillende behoeften kunt voorzien.’

Hoe kan er meer draagvlak komen voor cultuursensitieve zorg? Fizaine:

‘We zouden meer aandacht moeten besteden aan de bron van verschil: hoe is de ongelijkheid ooit ontstaan? Daarvoor moeten we terug naar het koloniale verleden.’

Nleng: ‘Dat denk ik ook. Ook van bijvoorbeeld zaken als spirituele wijsheid zit de oorsprong in het koloniale verleden. Destijds werden de rituelen en tradities niet geduld. Hierdoor hebben generaties voor ons hun spirituele wijsheid verborgen, waardoor de verbinding hiermee op afstand is geraakt. Ik heb het nu specifiek over de nazaten van de tot slaafgemaakten. Ook van belang is aandacht voor discriminatie en vooroordelen die zijn gericht tegen Aziatische Nederlanders en Nederlandse moslims. We moeten het verleden verbinden aan het heden en de toekomst.’

#4 DOELGROEPENBELEID

**‘Als we *investeren*
in elkaar
leren kennen,
kan *samenleven*
zo mooi zijn’**

LIEKE VAN DER VEER

TU Delft

CARLA DELGADO
SWIATKOWSKI

LSA Bewoners

Een vierkant blokje dat niet door een driehoekvormig gat past. Projectleider Carla Delgado Swiatkowski en etnografisch onderzoeker Lieke van der Veer zien veel zinvolle bewonersinitiatieven zo stranden. De gemeente kan dan geen subsidie geven, hoe graag een ambtenaar dat ook wil. 'Ik had deze week nog een bijna huilende ambtenaar aan de lijn.' Door Rianne Lindhout

Met wat voor soort bewonersinitiatieven hebt u te maken bij het Landelijk Samenwerkingsverband van Actieve Bewoners? Carla Delgado Swiatkowski: 'Het kan iets kleins zijn om de gemeenschapszin te bevorderen, een ontmoetingsplek creëren bijvoorbeeld. Of een grote actie om de schimmel in huurwoningen te laten aanpakken of een woonwijk te verduurzamen. Wij helpen met bijvoorbeeld een training over juridische of financiële kennis. Of we gaan mee naar gesprekken met de gemeente of een woningcorporatie, als versteviging.'

Lieke van der Veer: 'Als antropoloog volg ik langere tijd hoe bewonersinitiatieven door de gemeentelijke organisatie navigeren. Ik schuif bijvoorbeeld aan bij vergaderingen tussen initiatiefnemers en de gemeente. Een voorbeeld is Aktiegroep Het Oude Westen in Rotterdam. In de jaren zeventig hielden zij grootschalige sloop tegen. Sindsdien zijn ze op allerlei manieren actief in de wijk. Mensen kunnen er terecht met vragen, problemen en ideeën. Ze vinden er hulp bij het invullen van een formulier en kunnen er samenkomen. Maar dat initiatief staat op de tocht.'

'De gemeente denkt in hokjes en initiatiefnemers denken in burens'

Zulke initiatieven moeten we juist overal hebben!

Delgado Swiatkowski: 'Deze actiegroep zit in een heel diverse wijk. Er wonen miljonairs en mensen met weinig inkomen, en

wel zo'n honderd verschillende culturen. Er zijn vrijwilligers die goed kunnen koken en vrijwilligers die goed met de gemeente kunnen praten. Door de jaren heen kwamen ze bij het LSA voor kennisdeling en ondersteuning. Ze hebben een pand midden in de wijk, waar iedereen kan binnenlopen. Dat pand dreigen ze kwijt te raken.'

Carla Delgado Swiatkowski studeerde kunstgeschiedenis en internationale betrekkingen en werkte ruim twintig jaar direct en indirect in de wereld van gedwongen migratie. Ze is projectleider bij LSA Bewoners (Landelijk Samenwerkingsverband van Actieve Bewoners), dat bewonersinitiatieven in heel Nederland ondersteunt.

'De Aktiegroep is een soort parapluorganisatie, een springplank voor verschillende initiatieven. Maar de gemeente subsidieert op geïsoleerde activiteiten en biedt geen continuïteit. En iemand die een mooi, subsidieerbaar initiatief heeft, loopt er vaak tegenaan dat alles is gekaderd en gedigitaliseerd en je moet aan van alles en nog wat voldoen. Opeens moet alle communicatie in het Nederlands. Of een initiatief moet sociaal ondernemerschap omvatten. Een term waarmee veel initiatiefnemers helemaal niet bezig zijn, terwijl ze er absoluut aan voldoen. De gemeente denkt in hokjes en de initiatiefnemers denken in burens.'

Dat klinkt als een vergissing. Van der Veer: 'Ook initiatieven waarvan de gemeente vindt dat het te veel op één doelgroep is

gericht komen in het gedrang. In het huidige politieke klimaat is steeds meer vastgelegd dat initiatieven "voor iedereen" moeten zijn. Gemeenten zeggen al gauw: "We trekken jullie subsidie in, want jullie initiatief sluit mensen op in een soort etnische box en we willen juist diversiteit bevorderen." Terwijl ik ook een organisatie ken die van de gemeente te horen krijgt dat ze té divers zijn. Die organisatie is opgericht door mensen met een migratieachtergrond uit verschillende landen en helpt niet alleen vluchtelingenstatushouders maar ook buurtbewoners met complexe problemen. Initiatieven moeten er dus op letten divers genoeg te zijn maar ook niet té divers worden. Het zijn soms onnavolgbare redeneringen.'

Lieke van der Veer is opgeleid in sociale antropologie en politieke filosofie en werkt bij Urban Studies aan de TU Delft. In haar beleids-etnografische onderzoek bestudeert ze kennisproductie, alliantievorming en vormen van bestuurlijk vakmanschap die ten grondslag liggen aan diversiteitsbeleid.

Dit lijkt me ook moeilijk voor ambtenaren die aanvragen moeten beoordelen. Delgado Swiatkowski: 'Ik had deze week nog een bijna huilende ambtenaar aan de lijn: "Ik wil dit behouden. Het is zo belangrijk, maar ik krijg het met geen mogelijkheid in het systeem." Dat is het verschil tussen het systeem en de leefwereld. Het vierkante blokje van het initiatief past niet door het driehoekvormige gat van de gemeente, en dat zijn hele frustrerende gesprekken aan beide kanten. Soms zet een lefgozer de eigen baan op het spel en doet het toch. Iemand die bijna met pensioen gaat bijvoorbeeld. Aan de ene kant vind ik dat te prijzen, maar het is zorgelijk dat iemand hier zo veel last van kan krijgen.'

'Gisteren sprak ik een initiatiefnemer die om ongeveer 10.000 euro te ontvangen, twee jaar lang gesprekken heeft gehad met verschillende ambtenaren. Als je de kosten van die gesprekken afzet tegen de kosten van het initiatief, dan denk je: waar zijn we in godsnaam mee bezig? Zeker in bepaalde steden zou ik zeggen: stop de drie ton die het kost om acht ton uit te geven in het opknappen van schimmelwoningen, of in kinderen die zonder eten naar school gaan.'

'Soms zet een lefgozer zijn baan op het spel en doet het toch'

Geveltuinen beplanten en regentonnen plaatsen voor koelte en groen: georganiseerde bewoners komen in actie.

Optocht naar Stadhuis voor behoud Jordaans buurthuis, 1980. Bron: De Egelantier 26-11-1980

Is doelgroepenbeleid een taboe geworden? Van der Veer: 'Ja, gemeenten vinden doelgroepen een vorm van hokjesdenken, en hokjesdenken wordt gezien als fout. Terwijl gemeenten ook geen vaag beleid willen maken en van ambtenaren vraagt om initiatieven in bepaalde subsidiekaders passen – wat natuurlijk ook een soort hokjes zijn. Een ambtenaar moet namelijk aan de hand van criteria laten zien dat sociaal rechtvaardigheidsbeleid impact heeft, want anders denken voornamelijk rechtser partijen snel: je kunt niet laten zien dat het werkt, dus weg ermee.'

Speelt dit issue vooral bij sociale initiatieven waarin diversiteit een grote rol speelt? Delgado Swiatkowski: 'In succesvolle sociale initiatieven zijn vaak mensen met een migratieachtergrond vertegenwoordigd, en mensen met een academische achtergrond. Een vrijwilliger die bij de universiteit werkt bijvoorbeeld, of een jurist. Als zij met zijn allen iets doen, dan werkt alles super. Maar initiatieven van mensen die geen van allen de Nederlandse taal goed spreken, komen moeilijk

‘Initiatieven moeten divers genoeg zijn maar ook niet té divers. Het zijn soms onnavolgbare redeneringen’

aan steun. Ook digitalisering speelt een rol, dus initiatieven met alleen ouderen hebben het moeilijk. Zulke initiatieven beginnen met een 2-0 achterstand.’

Van der Veer: ‘Ik spreek ambtenaren die sociaal rechtvaardigheidsbeleid maken. Die moeten zich verweren tegen door rechtse politiek verspreide waanideeën dat dat beleid racistisch zou zijn, omdat het ten koste zou gaan van de witte man. Terwijl dat beleid juist nodig is om ongelijkheid aan te pakken.’

Hebben we positief burgerschapsbeleid nodig? Van der Veer: ‘Burgerschapsbeleid is soms gewoon een verkapte bezuinigingsmaatregel die mensen tegen elkaar opzet. Sinds de jaren tachtig kwam de gedachte op dat de verzorgingsstaat iedereen te veel zou hebben gepamperd. Dus het idee was dat we maar eens zelfredzaam moesten worden, onze eigen initiatiefjes moesten starten, actieve burgers moesten worden.’

Delgado Swiatkowski: ‘Kijk bijvoorbeeld naar vluchtelingen, mensen met een gedwongen migratieachtergrond. De overheid weet precies hoeveel technici en tandartsen daar tussen zitten, maar doet daar niets mee.’ Van der Veer: ‘Deze mensen worden door gemeenten onder druk gezet om “goed burgerschap” te bewijzen door heel lang onbetaald werk te doen in de schoonmaak of kinderopvang, of laagbetaald werk te accepteren bij een bezorgservice. Dit gaat dan om mensen met een verblijfsvergunning, die ontzettend hard hun best aan het doen zijn om bijvoorbeeld de taal te leren, hun leven hier op te starten.’

Dit zijn enorme problemen. Hoe kunnen we ze oplossen? Delgado Swiatkowski: ‘Democratie gaat erover dat we alle stemmen kunnen horen. Je hoeft ze niet allemaal op te volgen, maar ze moeten bij elkaar kunnen komen, er moet ruimte zijn voor iedereen, dialoog. Als we investeren in elkaar leren kennen en met elkaar praten, kan samenleven zo mooi zijn. Ik heb meegemaakt dat dezelfde mensen die tegen een asielzoekerscentrum protesteerden, later protesteerden tegen het vertrek ervan. Er gaat heel veel goed en er gebeurt veel moois. Jammer genoeg haalt dat het nieuws meestal niet.’

#5 RECHTVAARDIG INTEGRATIEBELEID

**‘Net als in de
koloniale tijd
zien we andere
groepen als
inferieur’**

SUZAN ABOZYID

Universiteit Leiden

RAPHAËL BOON

Gemeente Leiden

Integratiebeleid is gericht op aanpassen aan de witte, middenklasse- en patriarchale norm. Dat komt voort uit onze koloniale geschiedenis, volgens historicus Suzan Abozyid. Raphaël Boon, projectleider diversiteit, inclusie en gelijkwaardigheid bij de Gemeente Leiden, ijvert voor een verschuiving. *‘Van je moet je aanpassen naar hoe gaan we het samen doen?’* Door Nynke van Spiegel

Is er in de afgelopen 75 jaar veel veranderd in ons integratiebeleid? Suzan Abozyid: ‘Nee, we willen nog steeds dat groepen mensen zich aanpassen aan ‘ons’, aan de norm. Dat begon al in de 19e eeuw, maar kreeg op beleidsniveau vorm in de jaren ‘50. Aanvankelijk gericht op de onderklasse, de zogeheten onmaatschappelijken: arme (witte) gezinnen in de grote steden, die zich moesten aanpassen aan de middenklassen door heropvoeding. Nu zijn het de niet-witte migranten die zich moeten aanpassen. Een verwachting waaraan ze nooit kunnen voldoen.

‘Het inburgeringsexamen is hiervan een duidelijk voorbeeld. Nieuwkomers moeten aantonen dat zij passen binnen de ‘Nederlandse cultuur’ via meerkeuzevragen die uitgaan van hun inferioriteit. Zo gold ‘slaan’ als serieuze antwoordoptie op de vraag wat men zou doen bij het zien van een homoseksueel stel op straat. Uit onderzoek blijkt bovendien dat een meerderheid van de Nederlanders zelf voor dit examen zou zakken.’

‘De Indische vrouw moest aardappelen koken in plaats van rijst’

Suzan Abozyid studeerde Geschiedenis en Arabische Taal en Cultuur en doet promotieonderzoek bij het Instituut voor Geschiedenis van de Universiteit Leiden. Ze onderzoekt de geschiedenis van integratiebeleid in Nederland sinds 1945. Ze kijkt in het bijzonder naar de invloed van koloniale erfenissen op de sociaaleconomische, geracialiseerde en gender-gerelateerde dimensies van integratiebeleid.

Je kunt integratiebeleid niet loskoppelen van onze koloniale geschiedenis, concludeert u in onderzoek. Abozyid: 'De idee dat mensen zich moeten aanpassen of "heropgevoed" moeten worden, komt eigenlijk voort uit een koloniale manier van denken. Dat werd al zichtbaar in de jaren '50, toen mensen van kleur uit het voormalige Nederlands-Indië naar Nederland kwamen.

'Zij waren Nederlandse staatsburgers, maar toch dwongen overheid en maatschappelijke organisaties aanpassing aan "de Nederlandse cultuur" af door pas zelfstandige huisvesting toe te staan als een gezin voldoende was aangepast. Deze aanpassing werd vooral verwacht van de vrouw, zij moest aardappelen koken in plaats van rijst, een "Oosterse timide" houding inruilen voor de zelfverzekerde mentaliteit van een "Westerse" vrouw en de kinderen streng opvoeden. Arme gezinnen werden daarbij ook nog verdacht van een "Oosterse luie werkmoraliteit". Zo heeft koloniaal denken – waarbij een hiërarchie bestaat op basis van onder andere kleur, gender en klasse – niet alleen in de koloniën zelf, maar ook in de Nederlandse samenleving grote invloed gehad.'

En dat werkt nog steeds door? Abozyid: Je hoeft maar naar de politiek te kijken om dat antwoord te weten. In de jaren '70 kwam de politieke partij de Nederlandse Volksunie op. Haar extreemrechtse en racistische gedachtegoed is inmiddels normaal. Die normalisering was mogelijk doordat de heersende politiek de tegenstem van toen nooit serieus nam. Het racisme van de NVU was veelal gericht op de vestiging van Surinaamse migranten in Nederland.

'Fatsoen hangt af van hoe de meerderheid omgaat met minderheden'

Demonstratie van het Anti-Racisme Comité, dat ontstond op initiatief van LOSON, tegen de Nederlandse Volksunie en Nieuw Rechts, Den Haag, 1975. Het racisme dat toen als onacceptabel werd gezien is nu het fundament van minstens de helft van de Tweede Kamer.
Bron: Nationaal Archief, collectie Anefo, 17-5-1975,

Foto: Rob Bogaerts, 2-24.01.05/927-9322

Landelijke demonstratie tegen fascisme, kapitalisme, de normalisering van racisme en de ontkenning van genocide, georganiseerd door het 21 maart Comité. Amsterdam, 21/03/2026. Ondanks de politieke normalisering bestaat er nog veel verzet in de samenleving.

Foto: ANP/Joris van Gemlip

‘De organisatie Landelijk Overleg Surinaamse Organisaties Nederland (LOSON) organiseerde protesten tegen de NVU en het ervaren racisme in de samenleving, zoals arbeidsmarktdiscriminatie en politiegeweld. Tegelijk streden zij voor betere arbeidsomstandigheden en samenwerking tussen (arbeids) migranten en witte Nederlandse arbeiders. Hun boodschap was duidelijk: kapitalisme en racisme gaan hand in hand. Hoewel het verzet tegen openlijk racisme steun kreeg, bleef echte systeemverandering uit. Nog steeds leven geracialiseerde groepen vaker in armoede.’

Gebeurt dat koloniale normdenken uit onwetendheid, of wordt systeemverandering actief tegengewerkt?

Raphaël Boon: ‘We hebben een patriarchale, heteronormatieve en koloniale erfenis en in ons huidige politieke klimaat wordt daar niet altijd kritisch naar gekeken of er worden geen lessen uit getrokken. Het sentiment is soms eerder: kunnen we weer terug naar die oude tijd?’

Raphaël Boon is projectleider diversiteit, inclusie en gelijkwaardigheid (DIG) bij de Gemeente Leiden, gericht op de interne organisatie. Met het programma Leiden Inclusief werd intern en extern aan meer inclusie gewerkt. Dit jaar is Leiden brons-winnaar van de European Capitals of Inclusion and Diversity Award.

‘De weerstand verbaast mij soms, want in een democratische rechtsstaat mag je juist veel diversiteit verwachten. Wel kan veel pluraliteit een gevoel van disconnectie creëren. Op het gebied van diversiteit, inclusie en gelijkwaardigheid kun je weerstand verwachten, want daarover verschillen de meningen.

Daar ontstaat ook het risico op wij-zij-denken, een scheidslijn waarop sommige politieke partijen handig inspelen en waar wij als DIG-professionals en wetenschappers alsmaar nuance in moeten aanbrengen.’

Abozyid: ‘Lange tijd bestond de overtuiging dat racisme in Nederland geen groot probleem is en dat aanpassing vanzelf tot acceptatie leidt. Tegelijk tonen onderzoeken aan dat integratie op papier vaak geslaagd is, terwijl de ruimte voor racistische politiek groeit. Zo wordt de integratie van migranten uit voormalig Nederlands-Indië achteraf vaak als succesvol gezien. Maar veel van hun nakomelingen ervaren dat anders, omdat daarbij een deel van hun culturele achtergrond verloren

‘Inclusie gaat over jezelf zijn en niemand uitsluiten. Daarmee is het voor iedereen relevant’

is gegaan. Daarom begint verandering bij erkenning: racisme is geen uitzondering, maar een diepgeworteld probleem in de Nederlandse samenleving.’

Lever het oplossen van dit probleem veel ongemakkelijke gesprekken op? Boon: ‘We voeren ze niet genoeg: het mag wel wat meer. Om uitsluiting, racisme en discriminatie te bestrijden, heb je een kritische massa nodig. Binnen organisaties zijn collega’s nodig die lastige vragen durven te stellen bij een norm die niet past voor collega’s met bijvoorbeeld bijzonder arbeidsvermogen, neurodivergentie, LHBTIQ+, mensen met een andere etnisch-culturele achtergrond. Als zij dat vanuit verschillende perspectieven doen, ontstaat langzaam het besef dat er iets mee moet gebeuren, dat er een open en inclusieve norm nodig is. Daarnaast heb je bondgenoten in de top nodig die zich hiervoor inzetten. Pas dan kun je echt dingen veranderen.

‘Als diversiteitsprofessional moet je heel goed je woorden kiezen. Als je te veel nadruk legt op diversiteit, inclusie en gelijkwaardigheid, is de opkomst bij evenementen merkbaar lager. Je moet eerder praten over algemenere thema’s als: hoe blijven we verbonden, hoe voelen we ons veilig.’

Waarom stoten de thema’s diversiteit, inclusie en gelijkwaardigheid mensen af? Boon: ‘Ik denk dat sommige collega’s deze thema’s linken aan een landelijk debat waarin er vaak te simpel of zwart-wit over gesproken wordt en dan voelen mensen zich er niet toe aangetrokken. Voor hun gevoel

gaat het ze niet aan, omdat ze er niet persoonlijk mee te maken hebben. Onterecht, want inclusie gaat tenslotte over jezelf zijn en niemand uitsluiten. Daarmee is het voor iedereen relevant.'

Waarom is het zo moeilijk om inclusie en gelijkwaardigheid tot standaard te maken? Boon: 'Mensen met een beperking vormen zo'n 10 procent van onze bevolking, zij kunnen zich allemaal verenigen, maar nooit de grootste politieke partij worden. Ze blijven altijd afhankelijk van de goodwill van anderen, ook al is er een juridisch bindend VN-Verdrag Handicap. En dat geldt voor alle minderheden. Fatsoen hangt af van hoe de meerderheid omgaat met de minderheden. Willen we een rechtvaardige samenleving, dan moeten we echt kijken naar hoe iedereen zichzelf kan zijn. Dat fundamentele gesprek komt te weinig naar voren in onze democratie, waar de korte termijn vaak alle aandacht krijgt.'

Hoe kunnen we ervoor zorgen dat inclusie en gelijkwaardigheid de norm worden? Boon: 'De veertigers en vijftigers die nu aan de top van organisaties zitten, zijn opgegroeid met het integratie-idee, terwijl ik hoop dat de nieuwe generatie juist opgroeit met een emancipatie-idee. Dus niet "je moet je gaan aanpassen", maar "hoe gaan we het samen doen?" Van integratie naar emancipatie.'

'We moeten onszelf afvragen: wat voor samenleving willen we zijn? En daarmee ook: wat voor organisatie? Uiteindelijk gaat het om het realiseren van een eerlijker systeem, waar macht en privilege beter worden verdeeld. Tijdens de aftrap van diversiteitsmaand 2025 bij de Gemeente Leiden, met als thema 'Verbinden in roerige tijden', kwamen mensen uit wetenschap, overheid en partijen uit de stad bij elkaar. Wetenschappers hoorden waarmee beleidsmedewerkers en burgers worstelen.

Andersom schetste Suzan als een van onze gastsprekers het grotere plaatje gebaseerd op gedegen onderzoek en historisch besef. Haar verhaal was extra krachtig, gezien de toen aanstaande excuses van de Gemeente Leiden voor haar rol in het koloniaal- en slavernijverleden.

Abozyid: 'De kennis die activisten en organisaties met zich meebrengen is enorm belangrijk. Het waren namelijk niet wetenschappers die als eerste aandacht vroegen voor racisme. We staan in een traditie van mensen die ontzettend veel werk hebben verzet.'

**'Uiteindelijk gaat het om een systeem
waarin macht en privilege eerlijker
worden verdeeld'**

#6 ALLEENSTAAND OUDERSCHAP

‘Beleid en praktijk gaan al decennia langs elkaar heen’

BRAM HODES

Stichting 1ouderpunt

ELINE WESTRA

Universiteit Leiden

Surinaams-Nederlandse feministen brachten in de jaren tachtig onder de aandacht hoe beleidsmakers de realiteit van alleenstaande moeders van kleur miskenden. Politicoloog Eline Westra en beleidsmedewerker Bram Hodes laten zien hoe beleidslogica en het leven van alledag ook nu nog vaak langs elkaar heen gaan. Door Harriet Duurvoort

Waarom zijn jullie zo gegrepen door het thema alleenstaande moeders?

Eline Westra: 'Tijdens mijn onderzoek naar de Nederlandse verzorgingsstaat in de jaren tachtig raakte ik diep geraakt door de analyses en kritiek van Zwarte feministen, in het bijzonder door het Surinaams-Nederlandse feministische collectief Ashanti. De groep zette zich politiek en maatschappelijk in tussen 1980 en 1987 en gaf de landelijke vrouwenkrant Ashanti uit. Die bood ruimte aan perspectieven die binnen het dominante, witte-middenklasse-feminisme nauwelijks werden gehoord. Zo ging het over huiselijk geweld, seksualiteit – inclusief queer en lesbische relaties – armoede, migratiebeleid en tieners die van huis wegliepen. Een centraal thema was alleenstaand moederschap, met specifieke aandacht voor alleenstaande moeders van kleur.'

Eline Westra onderzoekt bij de Universiteit Leiden hoe diversiteitsbeleid wordt vormgegeven en geïmplementeerd. Ze kijkt specifiek naar post-koloniaal burgerschap en Surinaams-Nederlands activisme in verleden en heden.

Bram Hodes was tot mei 2026 beleidsmedewerker bij [Stichting 1ouderpunt](#), het landelijke netwerk voor alleenstaande ouders. Hun aanpak gericht op de sociaaleconomische participatie van alleenstaande moeders is in 2017 met het Ministerie van Sociale Zaken en Werkgelegenheid geformaliseerd tot de empowerment-training [Single SuperMom](#).

Bram Hodes: 'Mijn oma was alleenstaande moeder en feminist. Via mijn masterscriptie over vraagstukken in feministische filosofie leerde ik meer over dit thema. Via via kwam ik bij Stichting 1ouderpunt terecht. We zetten ons in voor empowerment van alleenstaande moeders. We bieden trainingen, faciliteren lotgenotencontact en behartigen hun belangen door in gesprek te gaan met landelijke en lokale overheden over de signalen uit onze praktijk.'

Beleid werd gemaakt rondom het traditionele idee van een kerngezin. Op de foto: Miljoenste tv-kijker. De heer en mevrouw Milius uit Deventer met hun drie kinderen. Bron: Nationaal Archief, collectie Anefo | 14-11-1961

Welke mismatch tussen beleid en praktijk legt historisch onderzoek bloot? Westra: ‘Binnen Afro-Surinaamse en bredere Caribische gemeenschappen is alleenstaand ouderschap al generaties lang een veelvoorkomend fenomeen. Toch werd deze realiteit nauwelijks erkend in de Nederlandse verzorgingsstaat, die grotendeels was opgetuigd met één gezinsplaatje voor ogen: het witte kerngezin, destijds bestaande uit een mannelijke kostwinner en zijn vrouwelijke echtgenoot, die idealiter thuis kon blijven om voor de kinderen en het huishouden te zorgen.’

‘Concreet liet Ashanti zien hoe bijstandsuitkeringen onvoldoende waren om een eenoudergezin te onderhouden, zeker wanneer er meerdere kinderen waren. Daarnaast vormde het gebrek aan toegankelijke en betaalbare kinderopvang een enorme belemmering voor alleenstaande moeders om betaald werk te vinden en uit de bijstand te komen. Dure kinderopvang trof Surinaamse en andere migrantenmoeders extra hard, omdat zij vaker afhankelijk waren van laagbetaald werk.

‘Ashanti verzette zich ook tegen hardnekkige misvattingen over alleenstaand moederschap. Het werd soms gezien als bewijs van zelfstandigheid en emancipatie: vrouwen die het “zonder man redden”. Volgens Ashanti hadden veel vrouwen niet bewust gekozen voor alleenstaand ouderschap, en sowieso mocht zelfredzaamheid nooit een excuus worden voor ontoereikend of afwezig beleid.’

**‘Ik ben diep
geraakt door
de analyses
van het
feministische
collectief
Ashanti’**

Veel aspecten zijn nu beter geregeld, toch? Westra: ‘De problemen die Ashanti aankaartte zijn vandaag de dag in veel opzichten nog steeds herkenbaar. Hoewel kinderopvang inmiddels breder is georganiseerd en de arbeidsparticipatie van moeders sterk is toegenomen, is het huidige systeem complex, bureaucratisch en risicovol. Het toeslagenstelsel is voor veel alleenstaande ouders ondoorzichtig en kan grote financiële onzekerheid veroorzaken, zoals pijnlijk duidelijk werd in het toeslagenschandaal.’

Hodes: ‘Ook wij zien dat het beleid en veel ondersteuning nog regelmatig niet aansluiten bij de behoeften en complexiteit in de praktijk, vooral voor alleenstaande moeders van kleur.’

Wat zijn de belangrijkste knelpunten? Hodes: ‘Veel hedendaags beleid gericht op alleenstaande moeders werkt binnen kaders van economische zelfstandigheid. Alleenstaande moeders worden hierdoor impliciet gekaderd als passieve ontvangers van bijvoorbeeld bijstand – niet als moeders die dag in dag uit keihard bezig zijn om het zonder partner te redden. Beleidsmakers willen hen “activeren” in de richting van betaald werk.

‘Dat beeld van passiviteit en activeren verdoezelt soms ook tekortschietend beleid. Met snel sturen op concrete stappen zoals actief solliciteren, zonder eerst te kijken wat de vrouwen nodig hebben om dat te kunnen doen, stappen beleidsmakers heen over het feit dat de moeders vaak wel degelijk gemotiveerd zijn, maar simpelweg te weinig tijd hebben. Zo is er nog maar in beperkte mate beleid dat gendergelijke zorg- en werkverdeling tussen ex-partners stimuleert.’

Wat stelt 1ouderpunt tegenover deze problemen?

Hodes: ‘Die biedt een krachtig netwerk en trainingen voor alleenstaande moeders. Het is het grootste netwerk voor alleenstaande moeders in Nederland, waar ze elkaar ontmoeten. We ontwikkelden de empowerment-training Single SuperMom: negen bijeenkomsten die alleenstaande moeders helpen om zelfvertrouwen en controle over hun leven te vergroten. Er is aandacht voor wat er speelt in hun leefwereld en er wordt de ruimte gemaakt die zij nodig hebben om stappen te kunnen

Foto: Stichting 1Ouderpunt

Stichting 1Ouderpunt zet zich in om de positie van alleenstaande ouders in Nederland te verbeteren, door ondersteuning, empowerment en belangenbehartiging.

Eenoudergezinnen

Volgens het CBS waren er in Nederland in 2025 bijna 2,7 miljoen gezinnen met thuiswonende kinderen, waarvan 626.593 eenoudergezinnen. In 503.729 daarvan staat een moeder aan het hoofd van het gezin. In 2025 verzorgde Stichting 1ouderpunt 20 trainingen voor zo'n 240 deelnemers. Bram Hodes: 'We zien dat wij een bovengemiddeld bereik hebben binnen groepen alleenstaande moeders die moeilijker bereikt worden door andere organisaties, zoals moeders uit gesloten gemeenschappen.'

‘Moeders zijn vaak wel degelijk gemotiveerd, maar hebben simpelweg te weinig tijd’

zetten richting betaald werk, onderwijs of vrijwilligerswerk en het opbouwen en onderhouden van hun sociale netwerk.’

Zijn er meer aspecten waarmee beleidsmakers rekening kunnen houden? Hodes: ‘Beleidsjargon en academische formuleringen creëren afstand en maken het moeilijk om complexe levensverhalen serieus mee te nemen. Gemeenten en beleidsmakers werken graag met lijsten, categorieën en statistieken, maar hebben moeite met nuance en met snel veranderende levensomstandigheden. Het leven van alleenstaande ouders laat zich niet vangen in lijstjes. Voor veel alleenstaande ouders is geen dag hetzelfde en verschuiven behoeften voortdurend.

Bijvoorbeeld, het gebruik van het woord “traject” in plaats van “proces” zegt veel. Een re-integratietraject suggereert een rechte lijn met een begin- en een eindpunt. Het zou al helpen als een ambtenaar het zo opstelt dat het ruimte laat voor tegenslagen en vertragingen.’

Wat is de belangrijkste les? Westra: ‘De intersectie van kleur, migratieachtergrond, gender en klasse leidt tot een meervoudige achterstelling van alleenstaande moeders van kleur. Hun specifieke positie en behoeften werden veelal niet vertaald naar passend beleid. Dat stelden de Ashanti-feministen al en dat geldt nog steeds.’

Hodes: ‘De vergelijking tussen toen en nu maakt één ding duidelijk: de vraag voor wie beleid eigenlijk wordt gemaakt, is nog steeds actueel. Sociaal beleid pakt verschillend uit voor verschillende groepen, afhankelijk van inkomen, afkomst, gender en gezinssituatie. Die verschillen verdwijnen niet. Flexibel en inclusief beleid maken is ingewikkeld, maar noodzakelijk. Dat vraagt om structurele aandacht voor ervaringskennis – niet alleen als illustratie, maar als volwaardige bron.’

‘Flexibel en inclusief beleid maken is ingewikkeld, maar noodzakelijk’

#7 SPORT

Sport *verbroedert?* Soms juist niet

AGNES ELLING

Mulier Instituut

KAY MARS

Erasmus Universiteit
Rotterdam

Sport verbindt, verbetert de gezondheid en brengt mensen samen. Problematische aannamen, vinden experts Agnes Elling en Kay Mars. Hoe positiever het verhaal over sport, hoe makkelijker structurele ongelijkheden uit beeld verdwijnen. ‘De ene vorm van verschil vinden we vanzelfsprekend, de andere meteen gevoelig of verdacht.’ Door

Floris Rietveld

Iedereen moet kunnen sporten, maar hoe vertaal je dat in goed beleid?

Kay Mars is promovendus aan de Erasmus Universiteit Rotterdam binnen het NWA-programma Dilemmas of Doing Diversity (DiDi). Hij onderzoekt hoe diversiteits- en inclusiebeleid in sport en recreatie in de praktijk werkt, en waar goedbedoeld beleid juist tot nieuwe uitsluiting kan leiden.

Agnes Elling is clusterhoofd Deelname, Inclusie/diversiteit en Sportcultuur en senior onderzoeker bij het Mulier Instituut, dat het snijvlak van sport, samenleving en beleid onderzoekt. Ze onderzoekt sociale ongelijkheid in en door sport, met speciale aandacht voor gender, etniciteit, seksuele diversiteit en hoe die ongelijkheden elkaar kruisen.

Kay Mars: ‘In beleid zie je vaak een spanningsveld tussen generiek beleid en specifiek doelgroepenbeleid. Generiek beleid betekent dat in principe iedereen kan meedoen. Dus: sport is voor iedereen, het aanbod is open, iedereen is welkom. Dat klinkt logisch, maar het risico is dat je daardoor niet meer ziet welke groepen tegen extra drempels aanlopen.’

Agnes Elling: ‘Daarom heb je soms juist ook doelgroepenbeleid nodig. Maatregelen die inspelen op specifieke belemmeringen. Denk aan aangepast sportaanbod voor mensen met een beperking of activiteiten die rekening houden met financiële of sociale drempels. Het probleem is niet dat doelgroepenbeleid verkeerd is. Het probleem ontstaat als beleid óf te generiek wordt en ongelijkheid uit beeld laat verdwijnen, of zo specifiek wordt dat mensen worden vastgezet in stereotype categorieën.’

Helpt doelgroepenbeleid altijd? Mars: ‘In mijn onderzoek zie ik dat er in sportbeleid veel aandacht is voor wat ik maar even de ‘makkelijke’ vormen van diversiteit noem: kinderen, ouderen, mensen met een fysieke beperking. Daar durven beleidsmakers heel gericht op te sturen. Als het gaat over religie, etniciteit of seksualiteit, zie je veel

‘Maak beleid niet alleen over mensen, maar met mensen’

sneller een terugval naar generieke taal. Deze onderwerpen zijn gevoeliger. Dan wordt het ineens: sport voor iedereen, positief sportklimaat of samen meedoen. Daarmee verdwijnt de specifieke ongelijkheid uit beeld.’

Elling: ‘Dat zie je ook in de taal van beleid. Termen als positief sportklimaat of sport voor iedereen klinken sympathiek, maar kunnen ook verhullen waar het echt over moet gaan. Denk aan discriminatie, racisme of haat jegens queer personen. Natuurlijk wil iedereen een positief sportklimaat. Maar als je het niet ook expliciet over anti-discriminatie hebt, doe je alsof dat probleem er niet is.’

Welk beleid bijvoorbeeld, is bedoeld om inclusie te bevorderen, maar veroorzaakt uitsluiting?

Mars: ‘Een duidelijk voorbeeld uit mijn onderzoek is vrouwenzwemmen in Den Haag. Dit is een buurtinitiatief, bedoeld om het vrouwenzwemmen dat voorheen veel gebeurde, opnieuw te stimuleren. Enkele lokale politici en ambtenaren zetten dit zwemuurtje, juist door de multiculturele context, weg als iets voor één specifieke groep: orthodox-islamitische vrouwen. Ze presenteerden het als boegbeeld van falend multicultureel beleid. Terwijl vrouwenzwemmen op veel plekken in Nederland heel normaal is en door veel verschillende vrouwen wordt bezocht.’

Op een sportpark in Groningen organiseert een inclusie-team jaarlijks een krijt-actie om op een laagdrempelige manier het gesprek aan te gaan over diversiteit en inclusie op het sportpark. De uitdaging hierbij is om ook ruimte te blijven maken voor lastige, ongemakkelijke gesprekken.

Foto: Marijke Beute

Diversiteit-in-sport congres
“Dag van Queer & Sports”,
november 2022. Doing diversity
betekent in de praktijk veel
praten over diversiteit.

‘Wat is er mis mee als vrouwen-zwemmen vooral voor islamitische vrouwen zou zijn?’

‘Daar ontstaat paternalisme: beleidsmakers en politici vullen in voor wie zo’n voorziening bedoeld is en wat die vrouwen nodig zouden hebben. Bij het vrouwenzwemmen zit daar ook nog een racistisch en etnisch element in verweven: witte en voornamelijk mannelijke beleidsmakers die vrouwenzwemmen reduceren tot iets dat alleen voor orthodox-islamitische vrouwen is. Vervolgens zetten ze in op gemengd zwemmen omdat dat de ‘integratie’ en ‘emancipatie’ van deze vrouwen zou bevorderen. Terwijl de initiatiefnemers of de gebruikers zelf vaak een veel bredere groep voor ogen hebben. En zelfs als het vrouwenzwemmen wel vooral voor islamitische vrouwen zou zijn: waarom zou dat slecht zijn? Er zijn immers vaak ook aparte zwembaden voor andere doelgroepen, zoals ouderen of ouders met jonge kinderen.’

Zie je dit paternalisme vaker in de sport? Elling: ‘Bij sommige vormen van sport vinden we aparte groepen heel normaal, zoals specifiek sportaanbod voor mensen met een beperking of studentensport. Maar aparte uren voor vrouwen in een zwembad worden al snel als niet-integrerend gezien, zeker als er een associatie met de islam is. Terwijl het sportaanbod toegankelijker maken voor groepen die ondervertegenwoordigd zijn, een van de uitgangspunten is van sportstimuleringsbeleid. En daarbij moeten we niet te veel voorwaarden creëren, maar juist aansluiten bij wat die specifieke groepen nodig hebben. Dat laat zien hoe normatief beleid eigenlijk is: de ene vorm van verschil vinden we vanzelfsprekend, de andere meteen gevoelig of verdacht.’

Waar botst hier de papieren werkelijkheid het hardst met de praktijk? Elling: ‘Op papier is sport vaak per definitie iets goeds. Dat zie je al decennia: sport zou automatisch gezond

Aan sport worden allerlei positieve kenmerken toegekend, maar er is weinig zicht op mechanismen van uitsluiting. Op de foto: familiedag in 2017, een jaarlijks voetbaltoernooi georganiseerd door de voetbalvereniging Faja Lobi KDS in Utrecht,

zijn, verbindend en emanciperend. Maar in de praktijk is dat veel minder vanzelfsprekend. Sport kan verbinden. Maar sport kan ook uitsluiten, vernederen of bestaande hiërarchieën bevestigen. In de kleedkamer, op de tribune of in de bestuurskamer kunnen racistische grappen, grappen over queer personen of seksisme heel hardnekkig zijn.'

Mars: 'Juist omdat sport zo vaak wordt neergezet als gezellig, gezond en positief, wordt het lastig om het ook over de schaduwkanten te hebben. Dat gezellige beeld vergroot soms juist het probleem. Dan lijkt het alsof we het vooral niet te zwaar moeten maken, terwijl uitsluiting wel degelijk plaatsvindt.'

'Als je discriminatie niet benoemt, doe je alsof dat probleem er niet is'

Jullie noemen ook intersectionaliteit. Wat betekent dat concreet voor sportbeleid?

Mars: 'Intersectionaliteit is een manier van kijken naar ongelijkheid. Iemand kan tegelijk met meerdere vormen van ongelijkheid te maken krijgen, op basis van bijvoorbeeld gender, etniciteit, leeftijd of beperking. Die overlappende en op elkaar inwerkende vormen van ongelijkheid kun je niet los van elkaar begrijpen of aanpakken. Intersectioneel beleid betekent dus dat je niet doet alsof een doelgroep één homogene groep is. Je kunt prima LHBTI+-beleid hebben, maar dan moet dat niet impliciet alleen aansluiten op de witte, hoogopgeleide middenklasse. Binnen zo'n groep bestaan ook weer verschillen in bijvoorbeeld klasse,

‘Verwerk kennis over inclusie en diversiteit in sport-opleidingen’

migratieachtergrond of beperking. Hetzelfde geldt voor beleid voor mensen met een beperking: ook daar spelen andere ongelijkheden mee.’

Elling: ‘Concreet betekent het: mensen in eerste instantie als mens blijven zien, beseffen dat ze nooit tot slechts één groep behoren. Iedereen neemt op alle dimensies een positie in. Afhankelijk van de context kan dat eerder resulteren in meervoudige inclusie – iemand met 7 vinkjes – of meervoudige belemmeringen of uitsluiting, zoals een vrouw met een migratieachtergrond, met weinig geld en jonge kinderen. Tegelijk moet je oppassen dat je geen nieuwe hokjes maakt of een soort rangorde van uitsluiting creëert.’

Wat kunnen beleidsmakers en verenigingen vanaf vandaag al anders doen?

Mars: ‘Niet wachten op het perfecte plan en gewoon beginnen. Natuurlijk samen met de mensen om wie het gaat. In Groningen hoorde ik van mensen uit een inclusieteam: “We gaan gewoon op het sportpark aan de slag en kijken waar we tegenaan lopen.” Inclusie kun je niet van tevoren volledig dichttimmeren op papier. En misschien wel het belangrijkste: maak beleid niet alleen over mensen, maar met mensen. Betrek de verschillende doelgroepen die je voor ogen hebt bij het ontwikkelen van beleid. Maak ruimte voor ervaringen, expertise en verhalen die wellicht wat minder makkelijk in het systeem of de wereld passen. En zet gelijkwaardigheid centraal in samenwerkingen die je aangaat.’

Elling: ‘Mijn advies: stop met losse projectjes. Veel goede initiatieven verdwijnen zodra de subsidie of de kartrekker wegvalt. Juist dit soort verandering gaat langzaam en in kleine stappen. Dus je hebt lange adem nodig, landelijke steun en mensen met expertise en ervaring in gemeenten en verenigingen die het onderwerp kunnen blijven vasthouden. Daarnaast moet de professionalisering beter. Buurtsportcoaches, trainers en sportprofessionals krijgen in hun opleiding nog te weinig mee over inclusie en diversiteit. Ze moeten in de praktijk vaak improviseren. Als je wil dat toegankelijkheid niet alleen fysiek, maar ook sociaal en financieel beter wordt, dan moet die kennis structureel in opleidingen en organisaties landen.’

#8 QUEER-GEMEENSCHAP

‘Het verhaal van *één queer-migrant* vertelt soms meer dan *statistiek*’

ANDREW SHIELD

Universiteit Leiden

DEBBIE HELAHA

Hogeschool Leiden

Een bedrijf doet mee aan de Pride, maar de medewerkers weten niet waar ze discriminatie kunnen melden. Of een stichting ijvert vóór homorechten, maar tegen migranten. Hoe ga je om met diversiteitsdilemma's met betrekking tot de queer-gemeenschap? 'Cijfers vertellen niet alles, we moeten beter naar verhalen luisteren,' adviseren Andrew Shield en Debbie Helaha. Door Maurice van Turnhout

Dilemma: Stichting De Roze Leeuw komt op voor homorechten, maar beschouwt immigranten als hoofdoorzaak van anti-homo-geweld. Hoe kunnen we dit duiden? Andrew Shield: 'De retoriek van De Roze Leeuw is exemplarisch voor 'homonationalisme', een begrip dat binnen Queer Studies is gemunt door onderzoeker Jasbir Puar. In Nederland was Pim Fortuyn, zelf homoseksueel, de eerste belangrijke vertegenwoordiger van deze beweging. Homonationalisten willen immigratie beperken, omdat immigranten volgens hen homofob zijn, vooral als ze een islamitische achtergrond hebben.

Andrew Shield is universitair docent economische en sociale geschiedenis aan de Universiteit Leiden, gespecialiseerd in migratiegeschiedenis, seksualiteit, ras en diversiteit in Europa. Hij is verbonden aan het interdisciplinaire onderzoeksproject Sociaal burgerschap en migratie en voorzitter van het LGBT+ Netwerk in Leiden.

'Maar die redenering klopt niet, zoals ik betoog in mijn boek Immigrants in the Sexual Revolution. Immigranten brengen veel verschillende opvattingen met zich mee, en die veranderen gedurende hun verblijf in Nederland. Meestal worden ze liberaler. Harde cijfers kan ik niet geven, maar Saskia Keuzenkamp deed hier in 2010 al onderzoek naar voor het Sociaal Cultureel Planbureau. Dat onderzoek is nog steeds relevant. In mijn boek geef ik voorbeelden van mannelijke migranten die met het verstrijken van de tijd anders gingen denken over onafhankelijkheid van vrouwen en tolerantie ten opzichte van homoseksualiteit.'

De houding van De Roze Leeuw heeft tot conflicten geleid.

Shield: 'Toen de stichting in 2017 meeliep met Rotterdam Pride, wilden de organisatoren zo inclusief mogelijk zijn: ze waren het niet met het homonationalisme van De Roze Leeuw eens, maar verdedigden hun recht om zich uit te spreken. Later kreeg Rotterdam Pride een nieuwe missie, die meer antiracistisch en pro-transgender was. Toen konden ze een standpunt innemen, waardoor De Roze Leeuw niet meer bij de inhoudelijke koers van hun evenementen paste. Natuurlijk blijft dat wringen. Hoe tolerant moet je zijn voor de intoleranten?'

Debbie Helaha is coördinator Diversiteit & Inclusie aan de Hogeschool Leiden en was zes jaar voorzitter van COC Leiden. Met fotografie, trainingen en muziek wil ze verhalen en ervaringen delen om stereotypen en vooroordelen te doorbreken.

Debbie Helaha: 'De Roze Leeuw is niet alleen nationalistisch, de organisatie vindt ook dat homoseksuelen aan een traditioneel mannelijk beeld moeten voldoen. Ze demonstreerden in 2023 tijdens het Drag Queen Story Hour, toen drag queens kinderen zouden voorlezen tijdens de Week van de Lente-kriebels, de week voor seksuele voorlichting in het basisonderwijs.'

'Bij het COC vinden we dat iedereen in principe mee mag doen, maar er wordt een grens getrokken als mensen anderen gaan uitsluiten om redenen die horen bij datgene waar we tegen vechten, zoals racisme en toxische masculiniteit. Het pand van COC Leiden, COC De Kroon, heeft bepaalde huisregels waarop we ons kunnen beroepen. Daarin staat heel helder dat we ons als COC inzetten voor gelijke rechten, emancipatie en sociale acceptatie van alle LHBTI's, ongeacht hun seksuele oriëntatie, genderidentiteit of -expressie en geslachtskenmerken. In die visie is dus geen ruimte voor uitsluiting van anderen in het kader van homonationalistische ideeën.'

'Het blijft wringen. Hoe tolerant moet je zijn voor de intoleranten?'

Van Pride-boegbeeld tot JA21-kandidaat: 'Voor D66 was het geen probleem geweest'

Ranjith Clemminck, ooit het gezicht van de Pride-beweging in Utrecht en jarenlang pleitbezorger voor LGBTQ+-rechten, sloot zich aan bij de politieke partij JA21. Nieuws van de dag, november 2025.

Kamerlid Ranjith Clemminck, die bij JA21 de portefeuille LHBTI+-rechten heeft, vindt dat je LHBTI+-rechten alleen geloofwaardig kunt verdedigen bij een anti-immigratie-partij. Hoe ga je daar in een politiek debat mee om? Shield: 'Wees in ieder geval kritisch op hoe homonationalistische retoriek zich verhoudt tot het politiek handelen van de partij in kwestie. Bij mijn weten heeft JA21 zich nooit hardgemaakt voor de bescherming van queer-asielzoekers. Zijn ze dan écht begaan met homorechten, of gebruiken ze homonationalistische retoriek als een stok om immigranten mee te slaan?

'Ook Geert Wilders bewijst lippendienst aan homorechten, maar de PVV diende nooit innovatieve beleidsvoorstellen in op dat gebied. Toen artikel 1 van de Grondwet in 2023 werd uitgebreid

Steunbetuigingen met homoseksuelen in Iran die, na de revolutie, bedreigd worden met executie. Juni 1979. Het is een erkenning van diversiteit in Iran. Dit staat in contrast met de retoriek van begin jaren 2000 waarin die diversiteit wordt ontkend. Bron: Nationaal Archief/collectie Anefo.

met 'seksuele gerichtheid' als non-discriminatiegrond, stemde de PVV zelfs tegen. Ook toen er vorig jaar gestemd werd over een wetsvoorstel om conversietherapie strafbaar te stellen, gaf de PVV niet thuis.'

Helaha: 'In het politieke debat moet je een handreiking kunnen doen, en respectvol met je tegenstander in gesprek blijven. Tegelijkertijd moet je goed je woorden kiezen, en je niet laten meezuigen in een narratief waarbij homofobie exclusief bij migranten in de schoenen wordt geschoven.'

Mensen lijken soms nogal vast te zitten in hun eigen bubbels. Helaha: 'Door mijn trainingswerk ontmoet ik veel mensen buiten mijn eigen progressieve bubbel. Soms hoor ik mensen die over de Week van de Lentekriebels zeggen dat ze daar kleine kinderen leren masturberen. In plaats van zulke desinformatie op voorhand te veroordelen, vraag ik dan waar

‘In plaats van desinformatie te veroordelen, vraag ik waar mensen die kennis vandaan hebben’

mensen die kennis vandaan hebben, en leg ik ze bronnen voor die deze desinformatie weerspreken. Na zo’n gesprek kun je het nog steeds oneens zijn met elkaar, maar je hebt wel een veilige setting gecreëerd voor dialoog. Want je valt mensen niet persoonlijk aan, je bevraagt de informatiesystemen waarin ze zitten.

‘De laatste jaren zijn steeds meer mensen in Nederland bekend met intersectioneel denken, en zien ze beter de samenhang tussen verschillende vormen van maatschappelijk onrecht en ongelijkheid. Dan krijg je dus ook oog voor de unieke obstakels die bijvoorbeeld trans mensen in de bredere queer-gemeenschap tegenkomen, waar ze lang niet altijd met open armen worden verwelkomd.’

Shield: ‘De term intersectionaliteit ontstond uit kritiek op een bedrijf dat geen zwarte vrouwen aannam en is de afgelopen tien jaar op verschillende manieren gebruikt. Het kernidee is dat discriminatie op meerdere assen kan plaatsvinden, bijvoorbeeld gender en klasse. Daarmee wordt ook discriminatie binnen onderdrukte groepen erkend, die bijvoorbeeld ontstaat door de dominantie van mannen in Afro-Amerikaanse bewegingen of de dominantie van witte mensen in feministische bewegingen. In mijn boek Immigrants on Grindr pas ik het begrip intersectionaliteit toe op de online cultuur van de socio-seksuele netwerkkapp Grindr, waar immigranten vaak met seksueel racisme te kampen krijgen.’

Wat valt er met meer oog voor zulke diversiteitsdilemma’s te verbeteren aan Nederlands diversiteitsbeleid? Shield: ‘Ik denk vooral dat beleidsmakers meer moeten luisteren naar mensen uit het maatschappelijk middenveld, die verhalen over diversiteitsdilemma’s uit de eerste hand horen. Als je beleid wilt maken voor huisvesting van queer-asielzoekers, is het gemakkelijk om kwantitatieve data bij elkaar te sprokkelen: hoeveel queer-asielzoekers zijn er, welk percentage daarvan klaagt over de huisvesting? Maar kwalitatieve data kunnen ons veel meer leren. Het verhaal van één queer-migrant biedt soms meer inzicht dan een statistiek.’

‘Meer overleg met groepen als Queer To Support, Stichting Love Planet, Rainbow Anonymous en Vluchtelingenwerk zou helpen. Zij doen het praktijkwerk en kunnen helpen bij vragen als: moeten queer-migranten gehuisvest worden bij mensen uit hun land van herkomst, of hebben ze hun eigen huisvestingsprojecten nodig? Geeft hun queer-identiteit hen voorrang op een huis in een grote stad, in plaats van op het platteland?’

Hoe staat het nu met de opvang van queer-migranten?

Shield: ‘Door wetgeving die tussen 1981 en 1986 is ingevoerd, is Nederland LHBTI+-asielzoekers gaan opvangen. Maar er zit bewust een zekere vaagheid in de wetgeving gebakken, zodat ambtenaren er ook altijd onderuit kunnen. In de jaren 2010 vreesde men in Nederland voor fraude in de asielprocedures, waardoor er ook sceptischer werd gekeken naar verhalen van queer-migranten. Achteraf bleek vooral dat de ambtenaren die de asielaanvragen moeten beoordelen vaak een beperkt idee hebben van hoe divers queer-narratieven kunnen zijn. Ze gingen er bijvoorbeeld automatisch van uit dat queer-migranten allemaal met een vorm van schaamte worstelen.’

Zijn bedrijven goed bezig met diversiteit, ondanks de anti-woke-wind die er waait? Helaha: ‘Diversiteitsbeleid ligt onder een vergrootglas, zeker nu er wereldwijd een rechts-populistische backlash komt. Mensen willen weten wat zulk beleid oplevert. Er circuleerde in 2015 een McKinsey-rapport over de voordelen van diversiteit en inclusie op de werkvloer: je zou er bijvoorbeeld een creatiever team van krijgen, en daarmee dus een hogere omzet. Prachtig natuurlijk, maar wel heel sterk geredeneerd vanuit een financieel kader. Er zijn ook organisaties die hun personeel tevredenheidsonderzoeken laten invullen, met vragen als: maak je weleens discriminatie mee, en zo ja, weet je waar je dan terecht kunt binnen de organisatie? Als 90% van zo’n organisatie dan zegt dat niet te weten, weet je dat er nog volop werk aan de winkel is.’

‘Er zit bewust een zekere vaagheid in de wetgeving gebakken’

Verder lezen, luisteren en kijken

#1 Migratiebeleid

Verleden, heden en toekomst: hoe we het verleden kunnen gebruiken om het hedendaagse migratiedebat en -beleid te begrijpen, en bij te sturen | Afscheidsrede Marlou Schrover, maart 2026

Herman Obdeijn en Marlou Schrover | *Komen en Gaan. Immigratie en emigratie in Nederland vanaf 1550* | Uitgeverij Bert Bakker | 2008

Door populistisch beleid nemen asielaanvragen juist toe - en zo werkt dat | VPRO Tegenlicht, juli 2025

Adviesraad Migratie | geeft sinds 2001 onafhankelijk advies aan kabinet en parlement over migratie en asiel

Binnen de *Kennislijn Asiel en Migratie* (ASMI) onderzoekt het WODC verschillende aspecten van zowel asiel- als reguliere migratie

#2 Oudere migranten

Podcastserie die de stereotypen rond oudere migranten doorbreekt: *'Mijn leven daar en hier'* | Bijbehorend boek, gratis te downloaden: *Veerkracht vanuit Liefde: Verhalen van oudere migranten* | Leyden Academy on Vitality and Ageing | December 2022

'Stereotiepe benadering van migrantenouderen doet geen recht aan diversiteit in de praktijk' | Artikel over onderzoek Marina Jonkers en Nina Conkova | Movisie | Juli 2021

Nina Conkova | *Gezondheid en welbevinden van ouderemigrant in Nederland: Een narratieve literatuurstudie* | Tijdschrift voor Gerontologie en Geriatrie | November 2018

Waarom is cultuursensitief werken zo moeilijk? | Opiniestuk Nina Conkova | nieuwwij.nl | December 2024

Woongroepen en verpleeghuizen voor migranten | Overzicht van zo'n honderd woon- en zorginitiatieven in Nederland gerucht op oudere migranten | zorgvoorbeter.nl | Augustus 2022

Zorg voor ouderen met een migratieachtergrond in de laatste levensfase | Themadossier Johannes Wier Stichting voor gezondheidszorg en mensenrechten

#3 Cultuursensitieve zorg

Advies: goede bedoelingen zijn niet genoeg, pak racisme in de zorgsector steviger aan | NRC | April 2026

Podcast Zwart Manifest – over racisme in de zorg | Oktober 2024

Met oudere migranten in gesprek over hun levensverhaal – Mijn leven in kleur | Paulien Matze, Wout Huizing, Yvonne Heygele | Bohn Stafleu van Loghum, Springer Media, Houten | 2014

Samen het onzichtbare zichtbaar maken - Naar een zorgstelsel dat werkt voor iedereen | Advies ter bestrijding van discriminatie en racisme in de gezondheidszorg | Nationaal Coördinator tegen Discriminatie en Racisme | Februari 2026

Eindrapportage gezondheidseffecten van slavernij | Alana Helberg-Proctor in opdracht van het Ministerie van Volksgezondheid, Welzijn en Sport | November 2025

#4 Doelgroepenbeleid

Een betrokken buurt. Zijn, maken & blijven – een werkboek | LSA bewoners | 2022

De sociale basis versterken, investeren in de toekomst. Verandertheorie en bouwstenen voor overheden en maatschappelijke partners | Movisie en Verwey Jonker Instituut | September 2024

Hoe verder? Naar een volgende fase met ABCD (of niet) | Groepsdynamiek. Wat is helpend en welk gedrag als community builder is daarbij dienstbaar? | LSA Bewoners

Jonitz, Elina, et al. (2026) | *Between Active Citizenship and Exploitation: Understanding Exhaustion and Disposability in Un(Der)Paid and Low-Paid Labor by Refugees in the Netherlands* | Ethnic and Racial Studies

Van der Veer, L. (2026) | *Too Diverse and Not Diverse Enough: How 'Generic' Categories Reconfigure Whiteness in the Dutch Welfare Landscape* | Ethnos

Van der Veer, L. (2020) | *Residents' Responses to Refugee Reception: The Cracks and Continuities Between Care and Control* | Ethnic and Racial Studies

#5 Rechtvaardig integratiebeleid

Podcast *Diversiteit, inclusie en witheid* – Een goed systeem | April 2024

Klasse eerst? Of klasse alleen? | Sinan Çankaya | De Groene Amsterdammer | oktober 2023

Podcast *Gloria Wekker - Het Marathoninterview* | December 2016

Diversiteit in de samenleving | Lucho Rubio Repàraz, Siela Ardjosemito-Jethoe, Meike Vroom (Red.) | 9789023260028 | Uitgeverij Van Gorcum | April 2020

Film: *Moonlight* | Barry Jenkins | 2016

Video: *The Veil Of Ignorance (Youtube)* | BBC Radio 4 | 2016

#6 Eenoudergezinnen

Video *ASHANTI - A legacy to celebrate* | Pravini Baboeram/Sarnamihuis | 2022

Tijdschrift 'Ashanti' (1980-1987) was al inter-sectioneel voordat dat woord geboren was | Ariena dos Reis Chantre | Oneworld | april 2024.

Evenement van Eline Westra met Stichting Single Supermom: *Alleenstaand ouderschap. Vier decennia ervaringen en beleid* - YouTube | april 2025

#7 Sport

Rapport *Inclusie in het lokale sportbeleid* – Een meerjarig onderzoek in zes gemeenten | Mulier Instituut | Oktober 2025. Zie ook Mulier Instituut-pagina *Diversiteit & Inclusie*.

Mars, Kay en Schiller, Maria | *Between inclusion and restriction: how paternalism shapes policy discretion on women-only swimming in The Hague, the Netherlands* | Sport Policy and Politics | Januari 2026

Mars, Kay et. al | *Samenwerken vanuit relationele autonomie – Conditie voor betekenisvolle samenwerking. Tussen burgerinitiatieven en lokale overheden voor inclusie van vluchtelingen in Nederland* | Eindrapportage van het project Learning Crossroads for Refugee Inclusion | Maart 2023

Cultuur en religie houden tienermeiden zelf niet af van sporten | Jasmijn Rana en Kathrine van den Bogert | Trouw | Februari 2023 | Bewerkte en vrij toegankelijke versie: *Stop stereotyping 'girls with a migration background'* op leidenanthropologyblog.nl

#8 Queer community

Andrew D.J. Shield (2018) | *Immigrants in the Sexual Revolution. Perceptions and Participation in Northwest Europe* | Springer Nature

Jasbir K. Puar (2007) | *Terrorist Assemblages: Homonationalism in Queer Times* | Duke University Press

Saskia Keuzenkamp (2010) | *Steeds gewoner, nooit gewoon. Acceptatie van homoseksualiteit in Nederland* | Sociaal en Cultureel Planbureau

Colofon

Dit is de achtste white paper van Leiden-Delft-Erasmus Universiteiten. Alle white papers kunt u gratis downloaden of als papieren editie bestellen via leiden-delft-erasmus.nl/nl/onderzoek/white-papers.

Wilt u een of meerdere teksten overnemen, neem dan contact op met Katja Hoiting: k.hoiting@tudelft.nl.

In deze editie staat het project Dilemma's of Doing Diversity centraal, gefinancierd door de Nationale Wetenschapsagenda (NWA). Binnen het project vindt onderzoek plaats naar (het spanningsveld tussen) diversiteitsbeleid en -praktijk.

Leiden-Delft-Erasmus Universiteiten

Wetenschappelijk team

Suzan Abozyid, Nina Conkova,
Lara Fizaine, Kay Mars, Marlou Schrover,
Andrew Shield, Lieke van der Veer,
Eline Westra

Interviewteksten

Harriet Duurvoort, Rianne Lindhout,
Floris Rietveld, Meike Schipper, Nynke
van Spiegel en Maurice van Turnhout

Eindredactie en projectcoördinatie

Katja Hoiting, Rianne Lindhout, Joris
van den Ring-Bax en Maaïke Snoep

Opmaak

Ontwerpwerk, Den Haag

Druk

VanDeventer, 's Gravenzande

Coverfoto

Leandro Fornerino (rechts) in actie met
zijn sportmaatje bij woonzorgcentrum
Vitalis Berckelhof, bij de Sociale
Sportschool in Eindhoven. Bron: Deze
sportschool combineert bejaardengym
met hippe bootcamp, Trouw, 3 april
2026. Foto: Merlin Daleman

Colophon

Dilemma's van diversiteit |
Diversiteitsbeleid en -praktijk

Editors

Marlou Schrover¹

¹ Institute of History | Leiden University Centre for the Study of Islam and Society, Faculty of Humanities, Leiden University | Erasmus School of Social and Behavioural Sciences, Erasmus University Rotterdam, The Netherlands; m.l.j.c.schrover@hum.leidenuniv.nl; <https://orcid.org/0000-0002-8024-9070>

Keywords

diversity, diversity policy, migration, migrants, integration, integration policy

Published by

TU Delft OPEN Publishing | Delft University of Technology, The Netherlands

DOI: <https://doi.org/10.59490/mt.263>

ISBN: 978-94-6518-378-7

Copyright statement

This work is licensed under a Creative Commons Attribution 4.0 International ([CC BY 4.0](https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/)) licence unless otherwise stated

©2026 published by TU Delft OPEN Publishing on behalf of the authors

Electronic version of this book is available at:

<https://books.open.tudelft.nl>

Disclaimer

Every attempt has been made to ensure the correct source of images and other potentially copyrighted material was ascertained, and that all materials included in this book have been attributed and used according to their license. If you believe that a portion of the material infringes someone else's copyright, please contact k.hoiting@tudelft.nl.

